

Burgers over burgerlijk recht

Hoe gewone mensen denken over het toedelen van verantwoordelijkheden en verdelen van schade in civielrechtelijke casus

Willem van Boom, Helen Pluut, Jean-Pierre van der Rest •

Gepubliceerd in: *Ars Aequi* 2018, p. 105-123 (originele paginanummers staan **[aldus]** in de tekst weergegeven)

[105]

In het burgerlijk recht draait het vaak om het toedelen van verantwoordelijkheid en het verdelen van schade. De rechter heeft een centrale rol bij dat proces van toedelen en verdelen. Maar hoe denkt de burger er zelf over? Aan wie en in welke mate zou de burger verantwoordelijkheid voor schadelijke gebeurtenissen toedelen? En zou er invloed zijn van de context waarin de vraag wordt voorgelegd? We vroegen het de burger door middel van een groot opinieonderzoek onder ‘gewone’ mensen. In deze bijdrage inventariseren en analyseren we de gegeven antwoorden tegen de achtergrond van het bestaande burgerlijk recht. Dat is belangrijk, zowel vanwege de autoriteit van de civiele rechter als vanwege zijn wettelijke plicht om ‘de in Nederland levende rechtsovertuigingen’ te betrekken in de rechterlijke belangenafweging. De uitkomsten van ons onderzoek zijn genuanceerd: vaak lijken rechter en burger redelijk op één lijn te zitten qua beslissing, en soms staan ze ver van elkaar af.

1. Aanleiding

In het burgerlijk recht, meer bepaald het vermogensrecht, draait het vaak om het toedelen en verdelen van verantwoordelijkheden en risico's. Het geldende vermogensrecht neemt daarbij als uitgangspunt de autonomie van het individu, de wilsbekwaamheid en daarmee economische rationaliteit van deze autonome beslisser en de bestemmings- en contracteervrijheid.¹ Als een partij welbewust een bepaald risico omarmt, is niemand anders dan hijzelf daar verantwoordelijk voor, tenzij wordt geoordeeld dat er iemand anders was die zijn ‘broeders hoeder’ had moeten zijn. De vraag is uiteraard waar het omslagpunt is gelegen tussen eigen verantwoordelijkheid en de plicht om een ander te behoeden voor risicovolle misstappen. Vaak komt het neer op vragen van toedeling en verdeling: moet

---

• De auteurs zijn werkzaam bij Leiden Law School. Willem van Boom is aldaar hoogleraar civiel recht, Helen Pluut is universitair docent organisatiepsychologie en Jean-Pierre van der Rest is hoogleraar bedrijfswetenschappen. Financiële ondersteuning voor deze bijdrage werd verzorgd door het Leids Universitair Fonds. Onderzoekondersteuning werd verleend door Mariska Hoppers, Marleen van Putten en Jos Meester. Commentaar op eerdere versies werd gegeven door Alex Geert Castermans en Evert-Jan Rotshuizen. Het onderzoek werd afgerond op 24 november 2017. De genoemde hyperlinks functioneerden op die datum. De dataset behorend bij deze bijdrage is te raadplegen op [10.17026/dans-2bs-9v93](https://doi.org/10.17026/dans-2bs-9v93).

¹ Asser/Hartkamp-Sieburgh 6-III 2014/41.

iemand die onvoorzichtig is geweest de schade zelf dragen? Is er wellicht goede grond om deze schade aan iemand anders toe te delen? Of is er grond om de schade te verdelen?

Bij de vaststelling waar het omslagpunt ligt, wordt naar geldend recht naar tal van omstandigheden gekeken. Gedacht kan worden aan de *ontstaansbron van het risico*: op de persoon die een kelderluik openzet en daarmee een risico in het leven roept, rust verantwoordelijkheid om te anticiperen op onvoorzichtigheid [106] van anderen.² Men kan ook denken aan de *maatschappelijke hoedanigheid* van een bepaalde partij. Op de beter ingelichte, kundige of machtige partij kan bijvoorbeeld een mededelingsplicht komen te rusten om de ander te behoeden voor dwaling of een in onnadenkendheid aangegane transactie,³ of om de ander te waarschuwen voor onvoorzichtigheid die leidt tot risico's voor lijf, leden en bezittingen. Denkbaar is ook dat een *bijzondere rechtsverhouding* tot de benadeelde de ander verplicht om als hoeder op te treden en om maatregelen te nemen die het risico kunnen mitigeren of uitsluiten.

Bijzondere verantwoordelijkheidstoedeling treffen we aan bij arbeidsverhoudingen en in het verkeer, waar risico's van arbeidsongevallen worden toegedeeld aan werkgevers en waar risico's van verkeersongevallen worden toegedeeld aan de gemotoriseerde weggebruiker. Die bijzondere risicotoedeling neemt verantwoordelijkheid (deels) weg bij de benadeelde, ook als deze zelf heeft bijgedragen aan het ongeval, en wel om redenen van bescherming: de werknemer wordt beschermd tegen de bijzondere gevaren van de werkomgeving en de (jonge) onbeschermd verkeersdeelnemer tegen de bijzondere gevaren van het gemotoriseerde verkeer.⁴

Het is vaak de rechter die belangrijke stappen zet bij het ontwikkelen van regels van toedeling en verdeling. Het was de civiele rechter die uit het ongeschreven recht betamelijkheidsnormen afleidde die tot zorg verplichten, variërend van anticipatieplichten, spreek- en waarschuwingsplichten, tot soms nog ingrijpender 'hoedplichten'. Het was de civiele rechter die aldus op tal van maatschappelijke gebieden, meestal stapsgewijs en soms schoksgewijs, de grenzen tussen eigen verantwoordelijkheid en 'hoedplicht' verschoof.⁵ Dat proces werd overigens eenvoudiger gemaakt door het leerstuk van eigen schuld (art. 6:101 BW); de rechter kan namelijk de juridische verantwoordelijkheid via het schadevergoedingsrecht *toedelen*, maar zeker ook *verdelen*. In het klassieke Kelderluik-arrest was daar al sprake van: Coca-Cola kreeg als werkgever van Sjouwerman, die het luik had opengezet zonder voorzorgsmaatregelen te treffen, een schadevergoedingsplicht van vijftig

² HR 5 november 1965, ECLI:NL:HR:1965:AB7079, NJ 1966/136 m.nt. G.J. Scholten (Kelderluik).

³ Denk aan de precontractuele mededelingsplicht in het kader van het dwalingsleerstuk, de precontractuele redelijkheid en billijkheid en maatschappelijke betamelijkheid. Bijv. HR 5 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH2815, NJ 2012/182, m.nt. J.B.M. Vranken, AA 2009, p. 188 e.v. (De Treek/Dexia). Het vermogensrecht gaat zelden zo ver dat de verantwoordelijkheid volledig wordt weggenomen bij de wilsbekwame beslisser en neergelegd bij de ander, aldus de HR in *De Treek/Dexia*, rov. 4.12.2.

⁴ Zie de rechtspraak op art. 7:658 BW en art. 7:611 BW wat betreft arbeidsgerelateerde schade en de rechtspraak op art. 185 WvW wat betreft de bescherming van de zwakke verkeersdeelnemer.

⁵ Van de overvloedige literatuur die deze trends in kaart brengt, noemen we slechts J.B.M. Vranken, *Mededelings-, informatie- en onderzoeksplichten in het verbintenissenrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1989; T.F.E. Tjong Tjin Tai, *Zorgplichten en zorgethiek* (diss. UvA), Deventer: Kluwer 2006; K.J.O. Jansen, *Informatieplichten: over kennis en verantwoordelijkheid in contractenrecht en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2012.

procent toebedeeld en de benadeelde Duchateau moest wegens eigen schuld de andere helft zelf dragen.

De rechter is dus de kernspeler bij het toedelen en verdelen van verantwoordelijkheden en risico's. Wij hebben ons afgevraagd of rechterlijke oordelen hierover aansluiten bij wat 'gewone' burgers zouden beslissen in het soort gevallen dat tot deze stapsgewijze en schoksgewijze wijzigingen aanleiding gaf. Hoe zouden 'gewone' burgers beslissen als zij de rol van rechter aannemen? Hoe denken zij over dit soort alledaagse vermogensrechtelijke vraagstukken waar toedeling of verdeling moet plaatsvinden? Zouden zij tot heel andere uitkomsten komen dan wet en rechtspraak, of sluit hun oordeel juist goed aan bij wat de rechter doet? Het zijn deze vragen die in deze bijdrage centraal staan. Wij menen dat het om ten minste twee redenen relevante vragen zijn.

In de eerste plaats is er in het publieke debat aandacht voor de kloof tussen 'de elite' en de burger, waarin ('softe') rechters door sommigen in hetzelfde kamp worden geplaatst als wereldvreemde politici, bureaucraten en andere graaiers.⁶ Dat rechters in veel opzichten tot een intellectuele, culturele en financiële elite horen, behoeft nauwelijks toelichting. Zij zijn namelijk hoger opgeleid dan de doorsnee burger, hun beroep heeft aanzien,⁷ ze verdienen vaak (aanzienlijk) meer dan [107] modaal,⁸ en ze hebben (met uitzondering van bioscoopbezoek) duidelijk andere hobby's dan de gewone burger. Bovendien stemmen ze bovengemiddeld vaak op een sociaalliberale middenpartij.⁹ Dit soort demografische kenmerken en persoonlijke voorkeuren houdt verband met de ideeën, overtuigingen, voorkeuren, houdingen, waarden en meningen van burgers. Om een voorbeeld te geven: de *European Values Study* toont dat Nederlanders die op een sociaalliberale middenpartij zoals D66 stemmen, de stelling dat iedereen zich met zijn eigen zaken zou moeten bemoeien zonder te letten op wat anderen zeggen of doen, in mindere mate onderschrijven dan Nederlanders met een andere politieke voorkeur.¹⁰

⁶ Over de kloof tussen elite en burger bijv. C. Vrooman, M. Gijsberts & J. Boelhouwer, *Verskil in Nederland (Sociaal en Cultureel Rapport 2014)*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2014.

⁷ Rechters staan in onderzoek van Intermediair 2011 nog net in de top vijf beroepen met meeste aanzien, waarbij vaak als redenen worden opgegeven de verantwoordelijkheden en het maatschappelijk nut van het beroep. Bron: <http://www.pwnet.nl/organisatie-strategie/nieuws/2011/4/ceo-heeft-beroep-met-meeste-status-10112410>.

⁸ Ze verdienen genoeg om tot in de 4^e schijf van de inkomstenbelasting (box 1) belast te worden, en daarmee horen ze tot de top 6% van de belastingbetalende Nederlanders; het gros van de personen die inkomstenbelasting betalen, komt niet verder dan de 1^e schijf. Zie '850 duizend inkomens in toptarief inkomstenbelasting' (CBS 14 september 2015).

⁹ H. Lensink & M. Husken, 'De rechter is het zat – Enquête-resultaten', *Vrij Nederland 2013*, zie <https://www.vn.nl/de-rechter-is-het-zat/>.

¹⁰ We gebruikten hiervoor de geïntegreerde EVS dataset (EVS, 2008. GESIS Data Archive, Cologne. ZA4800 Data file Version 4.0.0, <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4800&db=e&doi=10.4232/1.12458>). Met de politieke partijen (in plaats van inkomen) als factor, Welch's $F(11, 96) = 4.485, p = .000, \eta_p^2 = .034$, waarbij met een 'planned contrast' analyse D66 is vergeleken ten opzichte van alle andere partijen, en dit significante effect, $t(1206) = 2.069, p = .039$, was lineair, $F(1, 1206) = 4.777, p = .029$. Bovendien blijkt dat hoe hoger het huishoudelijk inkomen, des te minder de stelling wordt onderschreven. We vonden namelijk aan de hand van een variantieanalyse een significant effect van het jaarlijks huishoudelijk inkomen (van Nederlanders met één [of minder], twee, drie, vier of vijf [en meer] keer een modaal inkomen) op de onderhavige mening, Welch's $F(4, 109) = 9.426, p < .000, \eta_p^2 = .027$. Dit effect was lineair, $F(1, 1296) = 7.278, p = .007$. Nota bene: omdat de assumptie van gelijke varianties in de populatie volgens Levene's test ($F(4, 1296) = 4.034, p = .003$) geschonden was, rapporteren wij hier Welch's F -ratio.

Juist als we ervan uitgaan dat (persoons)kenmerken van de rechter doorwerken in de uitgesproken en onuitgesproken ideeën over een rechtvaardige wereld¹¹, en dus ook bijvoorbeeld in de opvattingen over de grens tussen verantwoordelijkheid voor het eigen welzijn en de ‘hoedplicht’ voor de ander, is het relevant om te weten of de gewone burger anders oordeelt over casus waarin toedeling en verdeling aan de orde zijn. Dat is de eerste reden waarom dit artikel wil bijdragen aan de kennis over het oordeel van gewone burgers over vermogensrechtelijke vraagstukken van toedeling en verdeling. Als er namelijk een kloof blijkt te zijn, heeft dat mogelijk betekenis voor het ontzag voor en gezag van de civiele rechter. In het kader van het voeden van het vertrouwen in de kwaliteit van onze rechtspraak is het ook daarom van belang om meer kennis te genereren op dit punt.

In de tweede plaats is er in de structuur van het burgerlijk recht zelf ook een aanleiding te vinden om te willen weten hoe ‘gewone’ burgers beslissen als zij de rol van rechter zouden aannemen. Via de poort van art. 3:12 BW dienen namelijk ‘de in Nederland levende rechtsovertuigingen’ toegang te krijgen tot de rechterlijke belangenafweging. Dat klinkt veelbelovend, maar de vraag is hoe de rechter toegang krijgt tot kennis over die rechtsovertuigingen. De wetgever was praktisch **[108]** ingesteld; het was vooral niet de bedoeling dat de rechter bewijsopdrachten zou gaan uitdelen naar de inhoud van de verkeersopvatting voor het te beslechten geschil.¹² Idealiter is de civiele rechter dus goed voorgelicht over wat die ‘in Nederland levende rechtsovertuigingen’ inhouden voor wat betreft het te beslechten geval, maar – we zeggen het Scholten na – in werkelijkheid weten we van de overtuiging van het volk of de meerderheid nog steeds bitter weinig.¹³ In veel gevallen zal het toch aankomen op de normatieve opvattingen zoals die gestold raken in de raadkamer.¹⁴

In het recente verleden zijn wij slechts één civielrechtelijke uitzondering tegengekomen. In zijn monografie ‘Verkeersopvattingen’ breekt Rogmans een lans voor het gebruik van opinieonderzoek om een beter beeld te krijgen van bestaande verkeersopvattingen.¹⁵ Hij noemt bij wijze van voorbeeld onderzoek dat in maart 1993 door een onderzoeksinstituut heeft plaatsgevonden.¹⁶ Voor zover wij weten is dat onderzoek nooit geopenbaard.¹⁷

---

¹¹ Het is bekend dat het oordeel van economen over overheidsbeleid wordt beïnvloed door hun ‘politieke kleur’. Zie H. van Dalen, A. Klamer & K. Koedijk, De waarde vrije econoom bestaat niet, *Me Judice* 8 maart 2016, (<http://www.mejudice.nl/artikelen/detail/de-waarde-vrije-econoom-bestaat-niet>). Vergelijkbaar onderzoek onder Nederlandse rechters is ons niet bekend. Onderzoek naar de invloed van ideologische opvattingen op het gedrag van (Amerikaanse) rechters laat een genuanceerd beeld zien: die opvattingen hebben soms invloed maar soms ook niet op oordeelsvorming. Zie bijv. de review bij W. Wijtvliet, ‘De rol van ideologie in rechterlijke oordeelsvorming – Een beknopte beschrijving’, *AA* 2016, p. 360-361.

¹² Parl. Gesch. Boek 3, p. 78. Overigens: of bijv. opinieonderzoek in concrete procedures altijd bruikbare uitkomsten kan leveren, is nog maar de vraag; zie bijv. de kritiek bij P. Memelink, *De verkeersopvatting* (diss. Leiden), Den Haag: BJu 2009, p. 86 e.v.

¹³ Zo verzuchtte reeds P. Scholten, *Algemeen deel*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1934, p. 169.

¹⁴ Vgl. onderzoek over het onderscheid tussen het normatieve en descriptieve gebruik van deze termen, bijv. B.G.P. Rogmans, *Verkeersopvattingen* (Mon. BW A20), Deventer: Kluwer 2007, p. 9.

¹⁵ Rogmans 2007, p. 15 (daar noemt hij het opinieonderzoek, op p. 33 e.v. noemt hij het in navolging van H.K. Köster (annotatie HR 5 januari 1968, NJ 1968/102 Fokker/Zentveld), *AA* 1969 p. 438, ‘sociologisch onderzoek’. Opinieonderzoek lijkt ons een betere term voor wat Rogmans beschrijft.

¹⁶ In de tweede druk van zijn monografie noemt hij maart 1993 als uitvoeringsdatum van het onderzoek door het Nederlands Instituut voor Maatschappij- en Marktonderzoek (NIMMO, UvA). Zie B.G.P. Rogmans, *Verkeersopvattingen* (Mon. BW A20), Deventer: Kluwer 1999, p. 33. In de derde druk is de verwijzing enigszins gewijzigd; hij noemt niet

Dit alles vormt de tweede reden waarom dit artikel wil bijdragen aan de kennis over het oordeel van gewone burgers over burgerlijk recht: de wetgever vindt het zelf belangrijk, maar er is (voor zover wij weten) geen openbaar onderzoek dat opvattingen van burgers probeert te meten en op die wijze beter zicht probeert te krijgen op wat de burgerlijke rechtsopvattingen over burgerlijk recht zijn.

Tegen deze achtergrond doen wij in deze bijdrage verslag van een opinieonderzoek onder gewone burgers naar hun oordelen over de toedeling en verdeling van verantwoordelijkheden en risico's in een vermogensrechtelijke context. Ons onderzoek heeft een simpele opzet: we hebben aan een steekproef van burgers een aantal casus voorgelegd. Door hun antwoorden te beoordelen, proberen wij in kaart te brengen welke verschillen en overeenkomsten er bestaan tussen hoe de burgerlijke rechter beslist over alledaagse civielrechtelijke kwesties en hoe de burger oordeelt. We kunnen verklappen dat de uitkomsten, die we hierna presenteren, genuanceerd zijn. Vaak lijken rechter en burger op één lijn te zitten, en soms zijn ze duidelijk van elkaar verwijderd.

We rapporteren ons onderzoek naar 'burgers over burgerlijk recht' als volgt. In § 2 zetten we uiteen hoe we het onderzoek hebben opgezet en uitgevoerd. In § 3 komen opvattingen over eigen verantwoordelijkheid aan de orde, en in § 4 opvattingen over rechtvaardige verdeling van schade. In § 5 laten we zien dat in bepaalde gevallen de context van de voorgelegde casus een rol van betekenis heeft bij de oordeelsvorming. In § 6 schenken we ten slotte aandacht aan de beperkingen van ons onderzoek en bespreken we enkele implicaties van onze studie.

2. Opzet en uitvoering van het verkennende onderzoek

We ontwikkelden een uitgebreide vragenlijst waarin we op verschillende manieren casus voorlegden die vrijwel steeds zagen op rechterlijke toedeling van verantwoordelijkheid en verdeling van schade.¹⁸ De casus werd in veel gevallen gevolgd door een stelling over deze toedeling of verdeling, waar de respondenten met een antwoord op een schaal van 1 t/m 6 konden aangeven in hoeverre zij de stelling onderschreven.¹⁹ De vraagstelling bij deze casus was er vrijwel steeds ook op gericht de respondent een oordeel te ontlokken over verdeling van schade. Deze vragen hadden een 'slider' als antwoordmogelijkheid: de respondent werd gevraagd om met de schuiflat een percentage tussen 0 en 100 uit te kiezen om aan te geven

---

langer de datum (en ook niet *telepanel* maar *e-mail* als communicatiemiddel met de respondenten). Zie Rogmans 2007, p. 33-34.

¹⁷ Rogmans rapporteert twee van kennelijk zeven situaties. Wij waren benieuwd naar de andere vijf en ook naar de opzet van het onderzoek. Navraag leverde helaas geen spoor van het onderzoek op. Ben Rogmans overleed in 2011, zodat we het hem helaas niet konden vragen. Zijn archief met betrekking tot de monografie kwam in handen van Pauline Memelink en vervolgens Rianka Rijnhout; zij hadden het onderzoek niet tot hun beschikking. Navraag bij dhr. B. van den Putte, mevr. C. Vis en J. Janssen, (oud-)medewerkers van het onderzoeksbureau NIMMO (opgegaan in Centerdata), die ons zeer behulpzaam waren met navraag en archiefonderzoek, leverde helaas ook niets op.

¹⁸ Hierna wordt naar de casus verwezen met behulp van een naam (bijv. 'Het oude omaatje'). Dit doen wij omwille van herkenbaarheid; de respondenten hebben deze naam uiteraard niet gezien.

¹⁹ Het schaalantwoord gaf zes mogelijkheden, te weten 'volledig mee oneens' (= 1), 'grotendeels oneens' (= 2), 'een beetje oneens' (= 3), 'een beetje eens' (= 4), 'grotendeels mee eens' (= 5) en 'volledig mee eens' (= 6).

in hoeverre de schade toegedeeld moest worden aan een van beide partijen.²⁰ [109] De uitgangspositie van de meetlat was steeds precies in het midden.

Bij de casus kregen de respondenten de opdracht om zich in te leven in de rol van de ‘onafhankelijke en objectieve rechter’. De respondenten werd daarom voorgehouden dat zij bij het aannemen van deze rol een beslissing moesten nemen op hun rechtsgevoel; het belang van hun beslissing werd als volgt benadrukt: “Uw beslissingen zijn belangrijk voor de maatschappij. Daarom weegt u alle aspecten en daarna neemt u een beslissing. Een beslissing die mensenlevens veranderen kan. Denk dus goed na over uw antwoord.” Daarnaast werd een aantal casus gemanipuleerd in die zin dat individuele respondenten één van twee of meer varianten van het feitenrelaas te zien kregen. De toewijzing van deze experimentele conditie was uiteraard gerandomiseerd. Zodoende kregen wij zicht op de mogelijke invloed van het gevarieerde element op de toedelings- of verdelingsbeslissing. In deel twee werden vervolgens vragen gesteld die inzicht gaven in persoonskenmerken zoals geslacht, leeftijd, opleiding, geloofsovertuiging, inkomen, werksituatie en politieke voorkeur.

De vragenlijst werd door tussenkomst van een gecertificeerd onderzoeksbureau voorgelegd aan een steekproef van in totaal 1019 respondenten (50% vrouw, 50% man), die was samengesteld door middel van gestratificeerde gewogen steekproeven.²¹ Personen die desgevraagd aangaven dat zij kennis van het recht hadden, werden niet toegelaten. Er waren vervolgens twee vragenlijsten die onder twee verschillende groepen werden ondergebracht.²² De reden hiervoor was dat de vragenlijst te omvangrijk was om in zijn geheel te worden voorgelegd aan één groep, en dus werd de vragenlijst opgedeeld.²³ De samenstelling van de twee groepen verschilde niet significant.²⁴ In vragenlijst 1 ($N = 602$) werden vier casus voorgelegd waarover moest worden geoordeeld, in vragenlijst 2 ($N = 417$) acht casus.²⁵

---

²⁰ Om statistische bewerking te vereenvoudigen, werden de uitkomsten van het gebruik van de ‘schuiflat’ tot vijf categorieën teruggebracht, te weten: 0-20, 21-40, 41-60, 61-80, 81-100.

²¹ Opdrachtnemer CG Selecties, uitvoering augustus 2016, conform ISO 20252. Respondenten kregen een vergoeding van enkele euro’s voor het invullen van de vragenlijst.

²² Vervolgens gold voor sommige casus binnen elke vragenlijst dat die gerandomiseerd werd toegedeeld aan een deel van de respondenten.

²³ Omdat het aantal condities in de casus van vragenlijst 1 groter was, werd omwille van het gelijk houden van het aantal respondenten per conditie over de twee vragenlijsten, aan vragenlijst 1 een groter aantal respondenten ($N = 602$) toegewezen. Binnen de vragenlijsten werden vervolgens voor sommige casus wederom gerandomiseerde toedeling toegepast om het aantal casus beperkt te houden. Zo werden specifieke casus aan ongeveer 200 resp. 300 respondenten voorgelegd (we rapporteren hierna steeds de betreffende n). Tabel A1 (zie appendix) geeft een overzicht van de verdeling van respondenten.

²⁴ Aan de hand van statistische toetsing kon achteraf worden bevestigd dat de 602 respondenten die vragenlijst 1 beantwoordden, niet significant verschilden in leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, beroep, netto gezinsinkomen, mate van gelovig zijn of politieke voorkeur van de 417 respondenten die vragenlijst 2 beantwoordden. Hetzelfde gold voor de condities per casus (zie tabel A2).

²⁵ Het ging bij vragenlijst 1 om de casus ‘het oude omaatje’, ‘wie vindt de portemonnee’, ‘de dikke Mercedes’ en ‘van het tuinpad de weg op’. Vragenlijst 2 betrof de casus ‘een loodgieter is geen inbreker’, ‘een defect navigatiesysteem’, ‘de gevaarlijke game’, ‘gokverslaafde vs. casino’, ‘onvoorzichtige werknemer’, ‘kostbaar precedent’, ‘twee jongens op een scooter’, ‘pakketbezorger vs. opdrachtgever’.

3. Opvattingen over eigen verantwoordelijkheid

We legden aan onze respondenten een drietal casus voor waarmee we wilden verkennen in hoeverre zij eigen verantwoordelijkheid afzetten tegen juridische verantwoordelijkheid voor het welzijn van de ander. We legden een casus voor over een onvoorzichtige werknemer die een arbeidsongeval overkomt, een casus over de zorgplicht van een casino om een gokverslaafde buiten de deur te houden en een casus over een automobilist die te zeer op zijn navigatiesysteem vertrouwt, met desastreuze gevolgen. Steeds werd gevraagd om met een schuiflat een percentage tussen 0 en 100 uit te kiezen, waarmee uitdrukking werd gegeven aan de mate waarin de schade toegedeeld moest worden aan een van beide partijen. We rapporteren hierna steeds eerst de casus en de uitkomsten in een tekstkader en bijbehorende tabel. Daarna leggen we kort uit wat de juridische achtergrond van de casus is en wat de strekking van de vraagstelling was. Vervolgens bespreken we de uitkomsten.

De onvoorzichtige werknemer

De onvoorzichtige werknemer						
<p>Pieter is als timmerman in dienst van Jansen B.V. Voor de opbouw van een bedrijfshal krijgt Pieter van Jansen B.V. de opdracht om dakbedekking aan te brengen. Pieter loopt tijdens zijn werkzaamheden, ondanks de waarschuwingen van zijn werkgever, op een bepaald moment buiten de steigerdelen. In het kader van zijn werkzaamheden hoefde Pieter zich op dit gedeelte van het dak niet te begeven. Pieter zakt door de dakbedekking en valt van grote hoogte naar beneden. Hij loopt ernstig letsel op, waardoor hij misschien levenslang geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschikt zal zijn. Pieter stelt zijn werkgever aansprakelijk en vordert schadevergoeding van enkele honderdduizenden euro's wegens het verlies van zijn inkomsten.</p> <p><i>Als u het voor het zeggen had, hoeveel procent van de schade zou u dan toekennen aan Pieter? U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die Pieter kan verhalen op zijn werkgever. Bij 100 (procent) krijgt Pieter alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent toe aan Pieter.</i></p>						
Wat zeggen onze respondenten? (n = 207)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
24.11	27.81	57.5%	13.5%	16.9%	7.8%	4.3%

De eerste casus betreft, in juridische terminologie, de aansprakelijkheid van de werkgever voor veilige werkomstandigheden tegenover de eigen schuld van de onvoorzichtige werknemer. Het gaat om een klassiek arbeidsongeval waarin een werknemer een werkinstructie **[110]** negeert en als gevolg daarvan door een dak zakt en ernstig en blijvend letsel oploopt. De casus is in feite die van het arrest *Pollemans/Hoondert*.²⁶ Uit een vaste lijn van rechtspraak weten we dat behoudens opzet of bewuste roekeloosheid en behoudens bewijs door de werkgever van het naleven van de zorgplicht van art. 7:658 BW, de werkgever volledig aansprakelijk is voor arbeidsongevallen.²⁷ Opzet en bewuste roekeloosheid worden zelden aangenomen. De juridische verantwoordelijkheid van de

²⁶ HR 20 september 1996, ECLI:NL:HR:1996:ZC2142, NJ 1997/198 m.nt. P.A. Stein (Pollemans/Hoondert).

²⁷ De ratio van de bescherming van de werknemer wordt wel gevonden in het beginsel van ongelijkheidscompensatie en het gegeven dat de werknemer minder invloed op de arbeidsomstandigheden heeft dan de werkgever; Zie S.D. Lindenbergh, *Arbidsongevallen en beroepsziekten* (Mon Privaatrecht 13), Deventer: Wolters Kluwer 2016, nr. 22.

werkgever gaat dus erg ver, en in de literatuur is regelmatig gesteld dat deze verantwoordelijkheid té ver gaat.²⁸

Vinden onze respondenten dat ook? Als we onze respondenten vragen om met de schuiflat een percentage aan schadevergoeding toe te delen, dan komt een meerderheid (57.5%) tot de beslissing geen enkele of kleine vergoeding te willen toekennen en oordeelt ruim 70% in het voordeel van de werkgever. Het idee ‘eigen schuld, dikke bult’ (of ‘wie zijn billen brandt, moet op de blaren zitten’) is hier kennelijk sterker dan de aspiratie van ongelijkheidsbescherming.

Gokverslaafde vs. casino

Gokverslaafde vs. casino						
Anton heeft een gokverslaving. Daarom heeft hij een contract gesloten met het casino in zijn stad waarin staat dat het casino er voor zorgen zal dat Anton niet binnenkomt. Het casino heeft alle medewerkers instructie gegeven om Anton niet binnen te laten en niet te bedienen. Op een dag komt Anton langs met een mooi verhaal – hij zou weer genezen zijn, alles onder controle hebben et cetera. De deurwacht van het casino trapt erin. Anton wordt binnengelaten en vergokt vele duizenden euro's. Het casino geeft toe dat ze Anton niet hadden moeten binnenlaten.						
<i>U bent rechter die moet oordelen over de vraag of het casino aansprakelijk is voor de schade van Anton. U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die Anton kan verhalen op het casino. Bij 100 (procent) krijgt Anton alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent toe aan Anton.</i>						
Wat zeggen onze respondenten? (n = 210)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
45.49	37.99	34.8%	10.9%	18.1%	12.9%	23.3%

We legden een casus voor waarin een gokverslaafde een contract heeft gesloten met een casino, inhoudende dat het casino ervoor zal zorgen dat de gokverslaafde niet zal binnenkomen. De verslaafde weet echter met list en bedrog binnen te komen, vergokt zijn geld en spreekt het casino daarop aan. Dat levert in juridische zin een bijzonder spanningsveld op tussen een gemaakte belofte om de klant te behoeden voor financiële zelfdestructie en een door verslaving gedreven klant die de wanprestatie van zijn wederpartij uitlokt.²⁹ Wat deze casus tot een dilemma maakt, is dat de klant min of meer opzettelijk handelt terwijl het de vraag is of de (vrijwillig aangenomen) ‘hoedplicht’ van het casino ook dergelijke gedragingen moet zien te voorkomen.

Hoe de rechter zou oordelen in deze gevallen is niet zonneklaar. De rechtspraak over de verhouding tussen de (vrijwillige) ‘hoedplicht’ van het casino en de uitlokking door de klant is schaars en wijst verschillende kanten uit. Zo oordeelde de Rechtbank Breda in een concreet geval dat een casino dat zich veel moeite had getroost om een verslaafde klant in de gaten te houden, niet aansprakelijk was toen de klant zich met leugens toegang had

²⁸ Bijv. T. Hartlief, *Ieder draagt zijn eigen schade - Enige opmerkingen over de fundamentele en ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1997, p. 42 e.v.

²⁹ Over de vraag óf op een casino de maatschappelijke zorgplicht rust om een klant de toegang te onttrekken, zie bijv. Rb. Haarlem 26 maart 2012, ECLI:NL:RBHAA:2012:BW0008; Rb. Haarlem 31 mei 2006, ECLI:NL:RBHAA:2006:AX8660, JA 2006/110.

weten te verschaffen tot het casino en zijn geld daar vergokte.³⁰ In andere zaken werd juist geoordeeld dat casinomedewerkers bedacht moeten zijn op list en bedrog van de verslaafde gokker, zeker als zij geïnstrueerd zijn om betrokkene te weren.³¹ Ook is geoordeeld dat het casino goed dient toe te zien op naleving van het vrijwillige toegangsverbod.³²

Hoe oordelen onze respondenten? Net zo verdeeld als de rechtspraak, zo lijkt het. Een goed deel van de respondenten (34.8%) wil vrijwel niets toewijzen, een ander aanzienlijk deel (23.3%) vrijwel alles.

Een defect navigatiesysteem

Een defect navigatiesysteem						
<p>Harry heeft een GPS-navigatiesysteem in zijn auto dat hem de weg wijst. Als Harry op een avond zijn GPS volgt over een onbekende en onverlichte weg, lijkt het er op dat de weg op de GPS een tunnel in wijst. Harry heeft slecht zicht op de onverlichte weg en hij vertrouwt daarom op zijn GPS. Het gevolg is echter dat hij recht een rivier in rijdt. De GPS toonde de route van een veerpont, niet die van een tunnel. Het verschil daartussen was alleen met een kleurverschil aangegeven. De GPS waarschuwde niet voor het naderen van een veerpont. De auto van Harry is total loss. Hij wil schadevergoeding van de GPS-fabrikant.</p> <p><i>U bent rechter die oordeelt over de zaak. U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die Harry kan verhalen op de GPS-fabrikant. Bij 100 (procent) krijgt Harry alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent toe aan Harry.</i></p>						
Wat zeggen onze respondenten? (n = 210)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
29.99	34.13	55.2%	10.5%	13.3%	9.6%	11.4%

De casus over het navigatiesysteem is subtiel en ligt in het verlengde van gevaarzettingsrechtspraak en productaansprakelijkheid. **[111]** Een automobilist vertrouwt in slechte weersomstandigheden te zeer op zijn navigatiesysteem en raakt als gevolg daarvan te water. In juridische zin brengt de eigen verantwoordelijkheid van de automobilist met zich dat hij zich niet mag verlaten op het navigatiesysteem in zijn auto maar zelfstandig moet oordelen en handelen achter het stuur. Anderzijds kan worden toegegeven dat als een navigatiesysteem alleen met een kleurverschil aangeeft dat niet sprake is van een tunnel maar een veerpont, de producent wellicht meer had kunnen en moeten doen om te waarschuwen voor het gevaar van het rijden op een veerpontroute. In juridische zin zou men van een gebrekkig product kunnen spreken als de gebruiker de redelijke veiligheidsverwachting mag hebben dat een navigatiesysteem duidelijk aangeeft, en misschien wel waarschuwt, voor een veerpontroute, en deze verwachting niet uitkomt.³³ Als een product bij normaal gebruik gevaar voor personen of zaken oplevert, moet de producent

³⁰ Rb. Breda 23 februari 2005, ECLI:NL:RBBRE:2005:AT4885, *NJF* 2005/158. Vgl. Hof 's-Hertogenbosch 13 februari 2007, ECLI:NL:GHSHE:2007:AZ8339, *NJ* 2007/402.

³¹ Rb. Utrecht 17 augustus 2011, ECLI:NL:RBUTR:2011:BR6197, *JA* 2011/183.

³² Rb. Amsterdam 16 oktober 2015, ECLI:NL:RBAMS:2015:7276.

³³ Art. 6:186 BW. De producent is niet aansprakelijk voor evident onvoorzichtig gebruik door de consument, maar hij mag er niet vanuit gaan dat de consument steeds alle voorzorgsmaatregelen in acht zal nemen. Zie *Kamerstukken II* 1985/86, 19 636, 3 (MvT), p. 9; dit was reeds aangenomen in HR 2 februari 1973, ECLI:NL:HR:1973:AB6726, *NJ* 1973/315, m.nt. HB (*Lekkende Kruik I*); vgl. recent HR 4 maart 2016, ECLI:NL:HR:2016:369, *VR* 2017/5 (*Renault Trucks*). Vgl., zij het iets anders geformuleerd, HR 22 september 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA7239, *NJ* 2000/644.

toereikende instructies verstrekken om verwezenlijking van dit gevaar te voorkomen.³⁴ Dat de automobilist op een slecht verlichte en onbekende weg bij twijfel toch door is gereden, is onoplettend, maar de producent moet ook met dergelijke onoplettende bestuurders rekening houden in het ontwerp van zijn product. Deze gedeelde verantwoordelijkheid leidt dan tot schadeverdeling (art. 6:185 lid 2 jo art. 6:101 BW).

Wat vinden onze respondenten hiervan? Zij lijken dit in overwegende mate een geval van 'eigen schuld, dikke bult' te vinden; ruim de helft van de respondenten (55.2%) wijst schadevergoeding zelf geheel of goeddeels af.

4. Opvattingen over rechtvaardige schadeverdeling

4.1. Oordelen als de verantwoordelijkheid duidelijk is

In het verlengde van de casus waar de spanning tussen eigen verantwoordelijkheid en de 'hoedplicht' ten behoeve van de ander speelt, behandelen we in paragraaf 4 een aantal casus dat over de rechtvaardige schadeverdeling gaat in het geval verantwoordelijkheid voor de ontstane situatie niet heel duidelijk is. We vangen echter eerst aan met de omgekeerde situatie: wat als de verantwoordelijkheid juist wél duidelijk te situeren is?

Een loodgieter is geen inbreker

Een loodgieter is geen inbreker													
<p><u>Variant 1</u> – Meneer A heeft thuis een trap, waarvan de leuning loszit. Meneer A weet dat maar kiest er voor om er niets aan te doen. Dan wordt er op een dag bij meneer A ingebroken wanneer hij niet thuis is. De inbreker neemt niets mee want voordat het zo ver komt, valt hij van de trap. Oorzaak: de leuning liet los. De inbreker wil nu schadevergoeding van meneer A voor de ziekenhuiskosten.</p> <p><u>Variant 2</u> – Meneer A heeft thuis een trap, waarvan de leuning loszit. Meneer A weet dat maar u kiest er voor om er niets aan te doen. Als een loodgieter bij meneer A de trap opgaat om een klus te doen, valt hij van de trap. Oorzaak: de leuning liet los. De loodgieter wil nu schadevergoeding van meneer A voor de ziekenhuiskosten.</p> <p><i>U bent rechter die oordeelt over de zaak. U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die de inbreker/loodgieter kan verhalen op meneer A. Bij 100 (procent) krijgt de [inbreker] [loodgieter] alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent toe aan de [inbreker] [loodgieter].</i></p>													
Wat zeggen onze respondenten?													
Variant 1: Ik wijs ... procent toe aan de inbreker (n = 209)							Variant 2: Ik wijs ... procent toe aan de loodgieter (n = 208)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100	Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
3.19	13.77	95.7%	1.4%	1.0%	0.9%	1.0%	72.74	31.92	11.1%	4.8%	14.4%	20.2%	49.5%

In deze casus hebben we de respondenten blind toegewezen aan een van de twee versies. In beide versies ging het om letselschade van een persoon die in iemands woning ten val komt. De val had voorkomen kunnen worden door de eigenaar als deze zijn huis beter had onderhouden. Zo op het eerste gezicht ligt de verantwoordelijkheid dus bij de eigenaar. Het verschil tussen de twee versies was evenwel dat in de ene versie het slachtoffer een loodgieter was die zich dus met toestemming van de eigenaar in het huis bevond. In de andere versie ontbrak die toestemming: het slachtoffer was een inbreker. De vraag of

³⁴ Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-IV* 2011/263; C.J.J.M. Stolker, *GS Onrechtmatige daad*, art. 6:186 BW, aant. 2.2.2 (online, laatst bijgewerkt op 20 december 2016). Aansprakelijkheid kan echter niet zonder meer worden gevestigd voor gevaren die ook voor de niet steeds oplettende en voorzichtige bestuurder duidelijk hadden moeten zijn, aldus HR 26 september 2003, ECLI:NL:HR:2003:AI0830, *NJ* 2003/660 in het kader van de aansprakelijkheid van de wegbeheerder.

inbrekers bescherming mogen ontlenen aan een ‘hoedplicht’ (of aan de risicoaansprakelijkheid van artikel 6:174 BW), is niet met zekerheid te beantwoorden, maar er zijn sterke aanwijzingen in de rechtspraak dat de vergoedingsplicht in dit soort gevallen geheel vervalt.³⁵

Wat zegt het rechtsgevoel van de respondenten? Simpel: een inbreker krijgt (vrijwel) niets (gemiddeld 3.19% van zijn schade) en de loodgieter (vrijwel) alles vergoed (gemiddeld 72.74% van zijn schade).

Er is dus een duidelijk verschil te zien in de toedeling van schadevergoeding tussen de situatie met de inbreker en de loodgieter. De respondenten zijn nauwelijks bereid een [112] schadevergoeding toe te delen aan de inbreker, terwijl het merendeel van de respondenten de schade van de loodgieter grotendeels wil vergoeden.³⁶

Twee jongens op een scooter

Twee jongens op een scooter

Jan (16 jaar) en Kees (15 jaar) zijn goede vrienden, die er een sport van maken om veel te rijden met de opgevoerde scooter van Jan. Op een kwade dag rijdt Jan veel te hard met zijn scooter. Kees zit achterop. Bij een kruising ziet Jan te laat dat fietser Marieke nadert. Jan remt nog, maar hij kan niet vermijden dat hij tegen Marieke opbotst. De gevolgen zijn ernstig. Marieke heeft ernstig letsel, waarvoor zij Jan aansprakelijk stelt. [Gelukkig is Jan verzekerd tegen eventuele aansprakelijkheid.]

U moet beslissen over de aansprakelijkheid van Jan. Als u het voor het zeggen had, hoeveel procent van de schade zou u Marieke dan toekennen? U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die Marieke kan verhalen op Jan. Bij 100 (procent) krijgt Marieke alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs --- procent toe aan Marieke.

Wat zeggen onze respondenten?

Variant 1: Gelukkig is Jan verzekerd (n = 102)							Variant 2: Geen informatie over verzekering van Jan (n = 105)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100	Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
95.5	14.1	1.0%	0.0%	2.9%	7.9%	88.2%	93.9	17.96	1.9%	1.9%	2.9%	6.6%	86.7%

De casus ‘Twee jongens op een scooter’ was ontworpen om te achterhalen wat het effect van informatie over de aanwezigheid van een aansprakelijkheidsverzekering is op de omvang van de toegewezen schadevergoeding. Onder juristen is er namelijk regelmatig debat over

³⁵ F.T. Oldenhuis, *GS Onrechtmatige Daad*, art. 6:174 BW, aant. 122 (online, bijgewerkt tot 6 maart 2013); C.C. van Dam, *Aansprakelijkheidsrecht*, Den Haag: BJu 2000, nr. 1209 e.v.; Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-IV 2015/237; vgl. HR 27 januari 1984, ECLI:NL:HR:1984:AG4748, *NJ* 1984/536, m.nt. W.C.L. van der Grinten (*Verstekeling*); Hof Arnhem 18 oktober 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BR4885, *NJF* 2011/357 (onbevoegde valt door verdiepingsvloer van afgezet slooppand, maar gevaar viel bij dergelijk slooppand te verwachten en eigenaar heeft voldoende maatregelen getroffen tegen betreding door onbevoegden; vordering afgewezen); zie over de samenhang tussen onrechtmatigheid en relativiteit F.T. Oldenhuis, *GS Onrechtmatige Daad*, art. 6:173-184 BW, aant. 13.1 e.v.; zie voorts HR 30 september 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1460, *NJ* 1996/196, m.nt. C.J.H. Brunner r.o. 3.8.4 (*Staat/Shell*; schending van een belang van een ander waarop men niet bedacht had hoeven zijn, levert geen onrechtmatigheid op, omdat niet is voldaan aan het relativiteitsvereiste). Een tegenaanwijzing vindt men in de rechtspraak voor het geval waarin een terreineigenaar gedooft dat mensen het terrein onbevoegdlijk betreden (vgl. HR 27 mei 1988, ECLI:NL:HR:1988:AD0344, *NJ* 1989/29, m.nt. W.C.L. van der Grinten (*Staat/Daelder*)).

³⁶ Wij voerden een eenwegs-variantieanalyse uit om te bepalen of de groepsgemiddelden als verschillend beschouwd mochten worden of niet. Dit bleek het geval; de toewijzing van schadevergoeding was significant hoger in de situatie met de loodgieter dan in de situatie met de inbreker, Brown-Forsythe’s $F(1, 281) = 833.39, p < .001, d = 2.83$. Omdat de assumptie van gelijke varianties in de populatie volgens Levene’s test ($F(1, 415) = 169.3, p < .001$) geschonden was, rapporteren wij een alternatieve F -ratio, in dit geval de Brown-Forsythe F -ratio, vanwege extreem uiteenlopende gemiddelden ($gem. = 3.19$ versus $gem. = 72.74$).

de feitelijke invloed van wetenschap bij rechters over de aanwezigheid van verzekeringsdekking aan de zijde van de aansprakelijkgestelde en over de vraag of die invloed er juridisch gezien zou *moeten* zijn.³⁷ Om de invloed van informatie over verzekeringsdekking op onze respondenten te achterhalen, werd hun gevraagd om over de schadeverdeling tussen scooterrijder Jan en gekwetste Marieke te beslissen. Het ene deel van de respondenten kreeg het zinnetje ‘Gelukkig is Jan verzekerd tegen eventuele aansprakelijkheid’ te zien, het andere deel niet. Die informatie was bedoeld om respondenten ervan bewust te maken dat hun beslissing over schadeverdeling niet ten laste komt van de scooterrijder maar van een verzekeringsmaatschappij. Maakt die informatie iets uit in de ogen van de respondenten? Niet echt, want we zien nauwelijks verschil in de schadeverdeling tussen de twee versies.³⁸ Kennelijk spreken de feiten van de casus sterk in de richting van ruime aansprakelijkheid van de scooterrijder en doet de extra informatie daar niet meer aan toe of af.³⁹

Voor de volledigheid melden we hier dat wij ook nog een ander doel hadden met deze vraag. Een deel van de respondenten kreeg namelijk niet de namen ‘Jan en Kees’ te zien maar die van ‘Ali en Ashraf’. We vroegen ons namelijk af of de suggestie van etniciteit een rol zou spelen bij het bedienen van de schuiflat. We vonden geen betekenisvolle verschillen.

4.2. Oordelen als verantwoordelijkheid niet zo duidelijk is

Van het tuinpad de weg op

Van het tuinpad de weg op													
[Een jong kind] [Een persoon] fietst plotseling vanuit een tuinpad de straat op. De naderende automobilist kon dit vanwege geparkeerde auto's niet zien aankomen. Een botsing is het gevolg. De automobilist valt menselijkerwijs niets te verwijten. De gevolgen voor [het kind] [de fietser] zijn ernstig: een leven lang blijvend gehandicapt, met alle kosten van dien.													
[De ouders van het kind spreken (namens het kind)] [De fietser spreekt] de automobilist aan. Als rechter moet u beslissen over de zaak.													
Bedenk dat de vergoeding die u aan de fietser toewijst, betaald zal worden door de verzekeraar van de automobilist. [....]													
U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die de fietser kan verhalen op de automobilist. Bij 100 (procent) krijgt de fietser alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent (van de gevraagde schadevergoeding) toe aan de fietser.													
Wat zeggen onze respondenten?													
Een jong kind (n = 296)							Een persoon (n = 306)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100	Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
49.2	35.0	29.1%	12.5%	21.9%	13.9%	22.6%	33.0	32.1	44.8%	17.9%	18.0%	8.8%	10.5%

³⁷ Zie bijv., met verdere verwijzingen, T. Hartlief en R.P.J.L. Tjittes, Verzekering en aansprakelijkheid, 2^e druk, Deventer: Kluwer 1999, p. 21 e.v.

³⁸ Om dit te onderzoeken, voerden we wederom een variantieanalyse uit en deze duidde niet verrassend op een insignificant verschil in gemiddelden, $F(1, 205) = .47, p = .493, d = -0.10$.

³⁹ Dat is geruststellend. Echter, we sluiten niet uit dat die verschillen in andere casus wel naar voren kunnen komen. Nader onderzoek zou zich bijv. kunnen richten op de vraag of etniciteit wel onwillekeurig verschillen teweegbrengt bij respondenten in geval van een minder duidelijke toedracht en minder duidelijke verantwoordelijkheid voor het ongeval.

We legden onze respondenten een casus voor die doet denken aan de feiten uit het arrest *Marbeth van Uitregt*. Een fietser komt plotseling van een tuinpad de openbare weg op gereden; de automobilist kan onmogelijk meer uitwijken en een botsing is het gevolg. In het betreffende arrest oordeelde de Hoge Raad dat, nu het hier ging om een kind jonger dan 14 jaren, het overmachtverweer bij artikel 185 WvW in beginsel niet tegengeworpen kan worden en 100 procent van de schade van het kind voor vergoeding door de motorrijtuighouder in aanmerking komt.⁴⁰ Voor fietsers en voetgangers ouder dan dertien jaren geldt dit bijzondere beschermingsregime niet – zij moeten **[113]** het stellen met de ‘gewone’ bescherming en dus is het overmachtverweer tegenover hen wél in te roepen. Uit hoofde van de uitspraak *IZA/Vrerink* hebben zij, behoudens overmacht,⁴¹ persoonlijk recht op ten minste 50 procent van de geleden schade.⁴² Een van de argumenten ter ondersteuning van deze lijn van beschermende rechtspraak is het spreidingsargument: aan de zijde van de aansprakelijke kan de schade gespreid worden over alle verplicht verzekerde motorrijtuighouders.⁴³ Over dat spreidingsargument in deze casus komen we nog te spreken in § 5.4.

Zouden burgers bij het oordelen over de schadeverdeling een onderscheid maken tussen de verantwoordelijkheid van de volwassen fietser en de jonge fietser? Bij de jonge fietser kan men wellicht menen dat de verantwoordelijkheid niet duidelijk bij het kind ligt vanwege diens jeugdige onbezonnenheid, misschien zelfs wel dat geen van beide partijen echt verantwoordelijkheid draagt voor het ongeval. Wij vonden dat in de experimentele conditie waarbij het een jong kind betrof, significant hogere schadevergoedingen werden toegewezen aan de fietser dan in de conditie waar het ‘een persoon’ betrof.⁴⁴ Overigens wijst de lagere rechtspraak in gevallen als deze (bij volwassen fietsers) in de richting van een vergoeding die tussen de ‘bodem’ van 50 procent en een billijke vergoeding van 70 à 80

⁴⁰ HR 31 mei 1991, ECLI:NL:HR:1991:ZC0253, *NJ* 1991/721, m.nt. C.J.H. Brunner (*Marbeth van Uitregt*); vgl. F.T. Oldenhuis, *GS Onrechtmatige daad*, art. 6:164 BW, aant. 9.2 (online, laatst bijgewerkt op 1 augustus 2012).

⁴¹ Overmacht in de zin van art. 185 WvW wordt zelden aangenomen. Zie HR 22 mei 1992, ECLI:NL:HR:1992:ZC0616, *NJ* 1992/527 (*ABP/Winterthur*); HR 16 februari 1996, ECLI:NL:GR:1996:ZC1991, *NJ* 1996/393 (*Staat/Royal*); HR 4 oktober 1996, ECLI:NL:HR:1996:ZC2155, *NJ* 1997/147, m.nt. C.J.H. Brunner (*Dijkma/Klaverblad*). Onder omstandigheden kan het zo onwaarschijnlijk zijn dat een ongemotoriseerde verkeersdeelnemer uit een oprit de weg op komt, dat de automobilist daar redelijkerwijs geen rekening mee hoeft te houden, waardoor een beroep op overmacht door de automobilist kans van slagen heeft. Daarvan kan hier sprake zijn nu het zicht op de ongemotoriseerde was versperd en de ongemotoriseerde onverwacht oversteekt vanaf een plek waarvan men dat niet heeft te verwachten; zie bijv. Rb. Zeeland-West-Brabant, 5 februari 2014, ECLI:NL:RBZWB:2014:1196, *VR* 2014/126 (fietser rijdt vanuit berm en achter een bestelbusje vandaan de rijbaan op, overmacht aangenomen); vgl. Rb. Maastricht 16 maart 2005, ECLI:NL:RBMAA:2005:AT2914, *VR* 2006/24 (automobilist rijdt met gepaste snelheid, voetganger steekt uit onverhard wandelpad plots autoweg over, zicht op voetganger ontbrak door hoge heg, geen verkeersbord dat waarschuwde voor oversteekplaats; overmacht aangenomen).

⁴² HR 28 februari 1992, ECLI:NL:HR:1992:ZC0526, *NJ* 1993/566, m.nt. C.J.H. Brunner (*IZA/Vrerink*).

⁴³ Aan het spreidingsargument zit ook een keerzijde: de extra bescherming wordt niet gegeven als de schade al gespreid is door een schadeverzekering aan de zijde van de benadeelde; het regres van de schadeverzekeraar of risicodragers profiteert namelijk niet van de billijkheidscorrectie. Vgl. HR 1 juni 1990, ECLI:NL:HR:1990:AB7631, *NJ* 1991/720, m.nt. C.J.H. Brunner (*Ingrid Kolkman*); HR 28 februari 1992, ECLI:NL:HR:1992:ZC0526, *NJ* 1993/566, m.nt. C.J.H. Brunner (*IZA/Vrerink*); HR 2 juni 1995, ECLI:NL:HR:1995:ZC1740, *NJ* 1997/700, m.nt. C.J.H. Brunner (*Marloes de Vos*); HR 5 december 1997, ECLI:NL:HR:1997:ZC2517, *NJ* 1998/400, m.nt. JH (onder *NJ* 1998/402) (*Said Hyati*).

⁴⁴ We pasten hier een eenwegs-variantieanalyse toe; $F(1, 600) = 35.20$, $p < .001$, $d = -0.48$. We merken overigens op dat onze respondenten niet intuïtief een 100-procentsregel toepassen zoals de Hoge Raad voorschrijft.

procent ligt.⁴⁵ Onze respondenten komen, zonder kennis van die 50-procentsregel, niet verder dan gemiddeld 33%.

Pakketbezorger vs. opdrachtgever

Pakketbezorger vs. opdrachtgever							
Benny is zelfstandig pakketbezorger die met zijn eigen auto in opdracht van [een grote landelijke keten van apotheken] [de plaatselijke bakker] bestellingen rondbrengt. [Het bedrijf had het afgelopen jaar een totale jaaromzet van € 1,1 miljard en een winst van € 22 miljoen.] Benny krijgt € 15 per uur betaald en een benzinekostenvergoeding.							
Op een landweg steekt er plotseling een wild hert over. Benny had dit niet kunnen zien aankomen. Benny botst tegen het hert. Dit ongeval is menselijkerwijs niemands schuld. Gelukkig mankeert Benny niets, maar zijn auto is wel flink beschadigd. Herstel kost € 2.000. Benny eist van zijn opdrachtgever schadevergoeding.							
<i>Hoeveel procent van de schade zou u toekennen aan Benny? U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die Benny kan verhalen op het bedrijf. Bij 100 (procent) krijgt Benny alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs --- procent toe aan Benny.</i>							
Wat zeggen onze respondenten?							
	Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
Variant 1: Plaatselijke bakker (n = 140)	34.6	35.1	46.4%	7.2%	25%	8.5%	12.9%
Variant 2: Landelijke keten (n = 140)	36.5	36.3	43.6%	9.3%	22.8	9.3%	15%
Variant 3: Landelijke keten met een totale jaaromzet van 1,1 miljard en een winst van 22 miljoen euro. (n = 137)	42.5	39.8	42.3%	2.2%	24.8%	5.9%	24.8%

In deze casus is sprake van een zelfstandig pakketbezorger die in opdracht bestellingen rondbrengt in ruil voor een uurvergoeding en een benzinekostenvergoeding. De pakketbezorger lijdt bij de uitvoering van de werkzaamheden als opdrachtnemer schade aan zijn auto. De toedracht is een overmachtsituatie, aangezien de bezorger een plotseling overstekend hert niet meer kan ontwijken.

De bezorger vordert vergoeding van de opdrachtgever. Dat is wellicht mogelijk, namelijk als de schade een verwezenlijking is van een aan de opdracht verbonden bijzonder gevaar (art. 7:406 lid 2 BW). Denkbaar is ook dat de bezorger via de poort van artikel 7:658 lid 4 BW als niet-ondergeschikte toegang krijgt tot de rechtspraak die werkgevers via artikel 7:611 BW verplicht om een redelijke schadeverzekering te verzorgen ter dekking van de risico's van

⁴⁵ Bijv. Rb. Arnhem 17 januari 2007, ECLI:NL:RBARN:2007:BB0947, VR 2007/110 (bromfietser steekt vanaf bospad weg over, aanrijding met iets te hard rijdende auto, beide fouten gelijke mate bijgedragen aan ongeval; 75% schadevergoeding voor bromfietser); Rb. Rotterdam 17 maart 2010, ECLI:NL:RBROT:2010:BL8580, VR 2011/133 (aanrijding tram met voetganger, tram reed te hard, voetganger had voorrang moeten verlenen; causaliteitsverdeling 2/3 voetganger en 1/3 trambestuurder, billijkheidscorrectie leidt tot 40% vergoedingsplicht voor trambedrijf); Hof 's-Gravenhage 21 september 2010, ECLI:NL:GHSGR:2010:BN8478, N/JF 2010/463 (aanrijding tussen fietser en tram, verkeersfout van fietser maar eveneens schending zware zorgvuldigheidsplicht trambestuurder; billijkheidscorrectie leidt tot 50%-50% schadeverdeling); Rb. Utrecht 5 september 2012, ECLI:NL:RBUTR:2012:BX7653, VR 2014/52 (aanrijding fietser met stadsbus, fietser had bij oversteken gevaarlijke kruising voorrang moeten verlenen, causale verdeling 70% fietser, 30% stadsbus; billijkheidscorrectie leidt tot schadeverdeling 50%-50%); vgl. voor gevallen met jongeren Rb. Haarlem 24 mei 2012, ECLI:NL:RBHAA:2012:BW8587 (aanrijding 16-jarige scooterrijdster en 14-jarige fietser, fietser kwam van onverhard voetpad maar scooterrijdster heeft ook verkeersfouten gemaakt; 50%-50% schadeverdeling); Rb. Gelderland 22 december 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:8216 (16-jarige jongen steekt vanuit berm plotseling over en wordt aangereden; fout fietser voor 60% bijgedragen aan schade, na billijkheidscorrectie 85% schadevergoeding); Hof Arnhem-Leeuwarden 20 januari 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:335, JA 2015/44 m.nt. P.J. Klein Gunnewiek (17-jarige fietser steekt vanuit berm zonder op verkeer te letten de weg op, automobilist reed te hard, had fietser kunnen zien; beroep op overmacht faalt, causale verdeling 50%-50%, na billijkheidscorrectie 75% schadevergoedingsplicht automobilist).

eenzijdige verkeersongevallen.⁴⁶ Ook is niet uitgesloten dat met de aanvullende werking van redelijkheid en billijkheid en een analoge toepassing van het arrest *Bruinsma Tapijt/Schuitmaker* tot schadeplichtigheid van de opdrachtgever kan worden geconcludeerd.⁴⁷

Eigenlijk draait de casus niet om de vraag of er een juridische verplichting tot schadevergoeding bestaat maar veeleer om de vraag hoe, bij afwezigheid van een aanwijsbaar verantwoordelijk persoon die de gebeurtenis had moeten voorkomen, over toedeling van het schaderisico wordt geoordeeld. Kan het dan gebeuren dat *andere* factoren die bij ‘duidelijke’ casus minder de doorslag geven dan opeens wél naar de voorgrond komen? Bij een duidelijke casus zoals ‘Twee jongens op een scooter’ had informatie over de aanwezigheid van een verzekering nauwelijks invloed op het oordeel van de respondenten.⁴⁸ Zou dat anders zijn als de verantwoordelijkheid veel minder duidelijk bij één partij ligt? Om dat te toetsen, varieerden we in de casus van de pakketbezorger de hoedanigheid van de opdrachtgever: in de eerste experimentele conditie was deze de ‘plaatselijke bakker’,⁴⁹ in de tweede een grote landelijke keten van apotheken en in **[114]** de derde een grote landelijke keten van apotheken ‘met een totale jaaromzet van € 1.1 miljard en een winst van € 22 miljoen’.

De respondenten werd dus eigenlijk gevraagd in hoeverre zij menen dat als geen van beide partijen werkelijk verantwoordelijk is voor de ontstane schade, deze schade dan gedragen moet worden door een ander die meer of minder duidelijk draagkrachtig is. Wij verwachtten dat de balans verder in het nadeel van de opdrachtgever zou wijzen (en dus in het voordeel van de pakketbezorger) naarmate deze groter en welvarender was. Die verwachting komt nauwelijks uit.

Uit de resultaten blijkt dat er geen wezenlijke verschillen zijn in de schadevergoeding toegewezen aan de pakketbezorger in de drie condities, behalve dat het toewijzen van het merendeel (81 tot 100%) van de gevraagde schadevergoeding duidelijk vaker als antwoord werd gekozen wanneer de werkgever een landelijke keten met grote jaaromzet en winst was dan wanneer deze een plaatselijke bakker was. Dat is een voorzichtige aanwijzing dat in elk geval een aantal respondenten bereid is om ongelijkheid in termen van verschil in sociaal-economische positie tussen benadeelde en aangesprokene te compenseren; we formuleren

---

⁴⁶ Dat art. 7:658 lid 4 BW een poort kan zijn voor zpp'ers naar de aansprakelijkheid van de inlener op grond van art. 7:658 BW, volgt uit HR 23 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BV0616, NJ 2014/414, m.nt. G.J.J. Heerma van Voss (*Davelaar/Allspan*). Of daarmee ook art. 7:611 BW binnen handbereik komt, is minder zeker. Zie bijv. afwijzend Hof Amsterdam 24 augustus 2006, ECLI:NL:GHAMS:2006:AY9738, JAR 2006/238; Rb. Midden-Nederland 17 juli 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:2855, JA 2013/154, m.nt. D.M. Gouweloos.

⁴⁷ HR 16 oktober 1992, ECLI:NL:HR:1992:CZ0717, NJ 1993/264, m.nt. P.A. Stein (*Bruinsma Tapijt/Schuitmaker*).

⁴⁸ Hier merken we op dat een belangrijke beperking van de casus ‘Twee jongens op een scooter’ is dat in de ene variant geen enkele informatie over de aanwezigheid of afwezigheid van een verzekering werd gegeven. Dat hoeft bij nader inzien niet het spiegelbeeld te zijn van de variant waarin uitdrukkelijk de aanwezigheid van een verzekeringsdekking wordt benoemd. Het kan zijn dat respondenten in de variant zonder mededeling in hun hoofd toch hebben laten meespelen dat ‘er wel verzekeringsdekking zal zijn’.

⁴⁹ We kozen voor een ‘bakker’ vanwege de uitdrukking ‘bakker om de hoek’ die associaties met de kleine middenstander oproept.

met opzet omzichtig, want we moesten de getallen hier wel ‘martelen’ om de bekentenis te krijgen.⁵⁰

5. Het belang van de context

5.1. Algemeen

Naar aanleiding van hetgeen we hiervoor bespraken, kunnen we vaststellen dat de context ertoe doet voor de gewone burger. De intentie waarmee iemand zich bevindt in de woning van een ander, maakt uit voor de verdeling van schade (§ 4.1, ‘Een loodgieter is geen inbreker’). Tot op zekere hoogte spelen leeftijd van de fietser (§ 4.2, ‘Van het tuinpad de weg op’) en de relatieve rijkdom van de opdrachtgever (§ 4.2, ‘Pakketbezorger vs. opdrachtgever’) ook een rol bij toedeling en verdeling van verantwoordelijkheden en risico’s. Die contextualiteit van oordelen verkennen we in deze paragraaf nog iets verder, onder meer door te zoeken naar mededogen met bejaarden, kinderen en minderbedeelden. Nemen zij in de ogen van onze respondenten een bijzondere positie in? Die vraag onderzoeken we in paragraaf 5.3. Ook onderzoeken we of de aard van de geleden schade (bijv. letsel tegenover zaakschade) het oordeel beïnvloedt. In paragraaf 5.4 bekijken we wat de invloed is van informatie over de gevolgen van de te nemen beslissing, zoals informatie over de doorberekening van schadevergoeding. Allereerst vragen we in paragraaf 5.2 aandacht voor een ander punt van contextualiteit, namelijk dat van de gebruikte bewoordingen. Zoals hierna zal blijken, lijkt het erop dat onze respondenten het begrip ‘verantwoordelijkheid’ mogelijk anders zien dan het in juridische zin vaak wordt begrepen. In het civiel recht willen we dat begrip nog wel eens op één lijn stellen met ‘juridische verantwoordelijkheid die tot het (deels) dragen van de schade aanleiding geeft’. Die koppeling is lang niet voor alle respondenten zo evident.

5.2. Juridische verantwoordelijkheid en het burgerlijk oordeel

Inleiding

In § 3 presenteerden we de casus ‘Een defect navigatiesysteem’. Bij die casus werd niet alleen gevraagd naar de mate waarin de automobilist zijn schade op de fabrikant van het navigatiesysteem kon verhalen, maar daaraan voorafgaand werd ook de vraag gesteld ‘Vindt u dat de fabrikant (deels) verantwoordelijk is voor het ongeval?’. De antwoorden werden

---

⁵⁰ Het was Ronald Coase die kennelijk ooit heeft gezegd: “If you torture the data long enough, it will confess”. Vgl. R. Coase, *How should economists choose?* (Warren Nutter Lecture), Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research 1982, p. 16. Onze ‘marteling’ was redelijk mild. Eerst verrichtten we een eenwegs-variantieanalyse waarbij we effecten van de draagkracht van de werkgever hebben onderzocht op de toewijzing van de gevraagde schadevergoeding. Hieruit bleek dat de gemiddelde toewijzing niet significant verschilde tussen de werkgevers, $F(2, 414) = 1.71, p = .183$. Een van de post-hoc meervoudige-vergelijkingentoetsen duidde er echter op dat er een klein verschil bestaat tussen de varianten met de plaatselijke bakker en de landelijke keten met een grote jaaromzet en winst. Een variantieanalyse waarbij deze twee werkgevers vergeleken werden, bevestigde dat de gemiddelde toewijzing in het geval van een plaatselijke bakker marginaal lager ligt dan wanneer het een landelijke keten met een grote jaaromzet en winst betreft, Welch’s $F(1, 269) = 3.06, p = .081, d = 0.21$. Ook hier bleek de assumptie van gelijke varianties in de populatie volgens Levene’s test ($F(1, 275) = 5.346, p = .022$) te zijn geschonden en daarom rapporteren wij de Welch’s F -ratio.

gerapporteerd op een zespuntsschaal van 1 = ‘volledig oneens’ tot 6 = ‘volledig eens’.
Alhoewel de respondenten over het algemeen neutraal staan tegenover de verantwoordelijkheidskwestie (*gem.* = 2.9), zien we dat 30 procent van de respondenten het volledig oneens is met de stelling dat de GPS-fabrikant (deels) verantwoordelijk is voor het ongeval.

Stelling: De GPS-fabrikant is (deels) verantwoordelijk voor het ongeval. (n = 210)							
<i>Gem.</i>	<i>SD</i>	<i>Volledig oneens</i>	<i>Grotendeels Oneens</i>	<i>Beetje oneens</i>	<i>Beetje eens</i>	<i>Grotendeels eens</i>	<i>Volledig eens</i>
2.90	1.68	30.0%	20.0%	8.1%	21.0%	13.8%	7.1%

[115] Dit is in lijn met de uitkomsten op de andere vraag, namelijk die naar schadeverdeling. Ruim de helft van de respondenten oordeelt dat de automobilist niets tot weinig (0 tot 20%) van zijn schade mag verhalen op de GPS-fabrikant. De mate waarin respondenten al dan niet geloven in de verantwoordelijkheid van de fabrikant, correleert sterk met de mate waarin die respondenten schade toedelen aan de fabrikant.⁵¹ In dit geval komen de juridische en feitelijke concepten van verantwoordelijkheid en schadeverdeling dus samen. Dat is echter niet altijd het geval.

De gevaarlijke game

De gevaarlijke game				
Er is een nieuwe game op de markt, voor jong en oud. Het spel kan op elke smartphone worden gespeeld – door met je telefoon over straat te lopen, kom je diertjes tegen die je moet zien te vangen. Soms staan de diertjes op de stoep, maar soms ook in het gras of op de weg. Kevin [(11 jaar)]/[(34 jaar)] speelt het spel en gaat er zo in op dat hij de weg oploopt zonder uit te kijken. Een ongeval is het gevolg. Kevin heeft ernstig letsel.				
In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?				
<i>a. De fabrikant van het spel had moeten waarschuwen voor de risico's van het spel</i>				
<i>b. De fabrikant is deels verantwoordelijk voor het ongeval</i>				
Wat zeggen onze respondenten?				
	<i>De fabrikant van het spel had moeten waarschuwen voor de risico's van het spel</i>		<i>De fabrikant is deels verantwoordelijk voor het ongeval</i>	
	Kevin is 11 jaar (n = 212)	Kevin is 34 jaar (n = 205)	Kevin is 11 jaar (n = 212)	Kevin is 34 jaar (n = 205)
<i>Gem.</i>	3.94	4.03	2.58	2.23
<i>SD</i>	1.91	1.89	1.60	1.49
Volledig oneens	17.5%	17.6%	37.3%	46.8%
Grotendeels Oneens	16.0%	11.7%	21.2%	20.5%
Beetje oneens	1.9%	3.4%	6.6%	8.8%
Beetje eens	13.7%	17.1%	21.7%	14.1%
Grotendeels eens	21.7%	17.6%	7.5%	5.9%
Volledig eens	29.2%	32.7%	5.7%	3.9%

Een aanwijzing voor een verschil tussen wat juristen en burgers onder ‘verantwoordelijkheid’ verstaan, vinden we in de casus ‘De gevaarlijke game’. Daarin herkent

⁵¹ Sterke correlatie, namelijk $r = .784$, $p < .01$.

men de *Pokémon*-rage die al een poosje woedt, waarbij gamers spontaan de wereld in trekken met een smartphone om Pokémon te vangen. Dat ze daarbij soms minder oplettend voor verkeer en erfgronden konden zijn, werd de centrale kwestie in deze casus. Ook hier is in juridische zin dus sprake van een spanningsveld tussen eigen verantwoordelijkheid en 'hoedplicht'. Maar de vraag is of voor de gewone burger het begrip 'verantwoordelijkheid' zoals juristen dat begrijpen, werkelijk overeenkomt met de schadeverdelingsvraag. Daarom stelden we bij 'De gevaarlijke game' eerst de vraag in hoeverre men het eens was met de stelling dat de fabrikant van het spel de speler had moeten waarschuwen én met de stelling dat de fabrikant deels verantwoordelijk is voor het ongeval.

In civielrechtelijke zin zijn deze vragen nagenoeg identiek: als de fabrikant had moeten waarschuwen, dan draagt hij (deels) verantwoordelijkheid voor het ongeval en moet hij de schade vergoeden (aangenomen dat het waarschijnlijk is dat het ontbreken van een waarschuwing causaal is voor het ontstaan van de schade). Maar is die koppeling voor gewone burgers ook evident? Het antwoord luidt hier ontkennend. In beide varianten zien we dat de respondenten merendeels van mening zijn dat de fabrikant had moeten waarschuwen voor de risico's (*gem.* = 3.94 en *gem.* = 4.03), maar dit betekent niet dat zij de fabrikant ook per se verantwoordelijk houden voor het ongeval. Dit laatste is in de meerderheid van de gevallen namelijk niet het geval (*gem.* = 2.58 en *gem.* = 2.23). In lijn met de bevinding dat het gros van de respondenten de fabrikant niet verantwoordelijk houdt, wordt gemiddeld ook slechts een klein percentage van de vergoeding toegewezen aan Kevin (*gem.* = 22.5 en *gem.* = 17.0). Ook al vinden respondenten dat de fabrikant had moeten waarschuwen, houden zij deze *niet* verantwoordelijk en moet de fabrikant in hun ogen de schade dus niet per se (deels) vergoeden.

Wij vonden overigens wel verschillen in de toewijzing van schadevergoeding aan Kevin afhankelijk van zijn leeftijd. De toewijzing lag significant hoger wanneer het de 11-jarige Kevin betrof dan wanneer het om een volwassen slachtoffer ging.⁵²

[116]

De gevaarlijke game													
Vindt u dat de rechter de fabrikant moet veroordelen om een deel van de schade van Kevin te vergoeden? U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die de gamer kan verhalen op de fabrikant. Bij 100 (procent) krijgt de Kevin alles vergoed, bij 0 (procent) niets.													
Ik wijs . . . procent toe aan Kevin.													
Wat zeggen onze respondenten?													
Variant 1: Kevin is 11 jaar (n = 212)							Variant 2: Kevin is 34 jaar (n = 205)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100	Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
22.5	29.0	62.3%	16.0%	8.0%	9.0%	4.7%	17.0	26.0	73.2%	7.3%	10.2%	6.4%	2.9%

5.3. Benadeelden die meer of minder sympathie verdienen

⁵² $F(1, 415) = 4.10, p = .044, d = -0.20.$

De dikke Mercedes

De dikke Mercedes						
(variant: schuldverdeling)						
Hans (24) fietst na een avondje stappen terug naar huis. Hij heeft geen licht op zijn fiets en hij slingert ook een beetje. Een achteropkomende auto [<u>een dikke Mercedes</u>], die iets harder reed dan toegestaan, ziet Hans te laat. Een botsing is het gevolg. <i>Als rechter moet u beslissen over de zaak. U moet aangeven hoeveel schuld Hans heeft aan het ongeval. U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen. Ik vind dat Hans . . . procent schuld heeft aan het ongeval.</i>						
(variant: letsel fietser)						
Hans (24) fietst na een avondje stappen terug naar huis. Hij heeft geen licht op zijn fiets en hij slingert ook een beetje. Een achteropkomende auto [<u>een dikke Mercedes</u>], die iets harder reed dan toegestaan, ziet Hans te laat. Een botsing is het gevolg. Hans heeft ernstig letsel. <i>Als rechter moet u beslissen over de zaak van Hans tegen de automobilist. U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die Hans kan verhalen op de automobilist. Bij 100 (procent) krijgt Hans alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent toe aan Hans.</i>						
(variant: schade aan auto)						
Hans (24) fietst na een avondje stappen terug naar huis. Hij heeft geen licht op zijn fiets en hij slingert ook een beetje. Een achteropkomende auto [<u>een dikke Mercedes</u>], die iets harder reed dan toegestaan, ziet Hans te laat. Een botsing is het gevolg. De auto is beschadigd. <i>Als rechter moet u beslissen over de zaak van automobilist tegen Hans. U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die de automobilist kan verhalen op Hans. Bij 100 (procent) krijgt de automobilist alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent toe aan de automobilist.</i>						
Wat zeggen onze respondenten?						
	Een achteropkomende auto			Een dikke Mercedes		
	Schuldtoewijzing aan fietser (n = 105)	Toewijzing schadevergoeding bij letsel fietser (n = 96)	Toewijzing schadevergoeding bij schade aan auto (n = 100)	Schuldtoewijzing aan Hans (n = 103)	Toewijzing schadevergoeding bij letsel fietser (n = 101)	Toewijzing schadevergoeding bij schade aan auto (n = 97)
Gem.	64.69	43.82	54.28	61.76	46.16	45.52
SD	23.86	30.38	33.25	24.85	28.87	33.05
0-20	5.7%	26.0%	33.0%	5.8%	21.6%	26.7%
21-40	16.2%	17.8%	12.0%	16.5%	20.7%	16.9%
41-60	19.1%	26.0%	20.0%	25.3%	30.9%	22.7%
61-80	30.4%	18.7%	25.0%	32.0%	14.4%	19.8%
81-100	28.6%	11.5%	21.0%	20.4%	12.4%	13.9%

De casus van de 'dikke Mercedes' heeft een gecompliceerde opzet. Er zijn driemaal twee versies van deze casus. Het draait juridisch gezien overigens niet om het merk van de auto, maar om de vraag of verantwoordelijkheidstoedeling voor een verkeersongeval met een fietser verandert als men van een 'achteropkomende auto' een 'dikke Mercedes' maakt. De perceptie die we hier dachten aan te spreken, is dat de bestuurder van een dure auto als een Mercedes vermogender is dan die van een niet nader omschreven 'auto'.

Voordat we aan het mogelijke effect van de 'dikke Mercedes' toekomen, staan we eerst stil bij de 'gewone auto'. Juridisch is de casus in beide gevallen waarschijnlijk eenvoudig: een bestuurder van wat voor auto dan ook moet rekening houden met onverlichte fietsers en dus levert het ongeval geen overmacht op in de zin van artikel 185 WWV.⁵³ Anderzijds valt de fietser ook iets te verwijten, namelijk onverlicht fietsen. Dat betekent dat een beroep op eigen schuld (artikel 6:101 BW) voor de hand ligt. Het niet voeren van verlichting kan in de praktijk leiden tot bijvoorbeeld een 20 procent eigen schuld en dus slechts 80 procent

⁵³ Overmacht in de zin van art. 185 WWV wordt zelden aangenomen. Zie HR 22 mei 1992, ECLI:NL:HR:1992:ZC0616, NJ 1992/527 (ABP/Winterthur); HR 16 februari 1996, ECLI:NL:GR:1996:ZC1991, NJ 1996/393 (Staat/Royal); HR 4 oktober 1996, ECLI:NL:HR:1996:ZC2155, NJ 1997/147 (Dijkma/Klaverblad).

schadevergoeding.⁵⁴ In elk geval heeft de benadeelde ingevolge *IZA/Vrerink* in de regel recht op vergoeding van ten minste 50 procent van de geleden schade. In een enigszins vergelijkbaar geval, maar waarin de fietser had gedronken, kwam de eigen schuld van de fietser op 30 procent uit.⁵⁵ Dat zou dus kunnen betekenen dat de rechter bij letsel van de fietser uitkomt op een schadeverdeling van 70-80 procent voor rekening van de automobilist (d.w.z. de houder en diens WAM-verzekeraar) tegenover 20-30 procent voor rekening van de fietser.

We hebben de casus in drie varianten beproefd: een variant waarbij werd gevraagd hoeveel schuld fietser Hans heeft aan het ongeval, een variant waarbij de automobilist vergoeding van schade aan de auto vordert en een variant waarbij fietser Hans vergoeding van ernstige letselschade vordert. De onderliggende vragen naar context daarbij zijn: beoordelen respondenten een vraag naar **[117]** verdeling van *schuld* anders dan verdeling van *schade*, en kijken respondenten anders tegen de verdeling van *letselschade* van de fietser aan dan tegen de *zaakschade* van de automobilist.

Juridisch gezien is in al deze drie versies aanleiding voor *verdeling* van de schade, aangezien ook de fietser schuld heeft aan het ongeval. Hoe die verdeling uitpakt, hangt af van de concrete omstandigheden. In het kader van artikel 6:101 BW mag het uiteindelijke percentage dat aan schadevergoeding betaald moet worden, bijvoorbeeld afhangen van het ongevalsgevolg: bij ernstig letsel van de fietser is denkbaar dat de automobilist een groter deel van de schade moet dragen in vergelijking tot het geval van zaakschade van de automobilist.⁵⁶ Het is dus denkbaar dat een rechter een hoger percentage vergoeding toewijst aan de fietser dan dat hij de fietser laat dragen in geval van schade aan de auto.

Hoe oordeelden de respondenten met betrekking tot deze drie vraagstukken? We hebben hierbij eerst gekeken naar de varianten *zonder* de vermelding van een dikke Mercedes. Fietser Hans wordt door de meeste respondenten als hoofdzakelijk schuldig bevonden aan het ongeval (*gem.* = 64.69). Wanneer er echter melding wordt gemaakt van ernstig letsel bij Hans, terwijl de rest van de casus gelijk beschreven blijft, vindt toch ruim de helft van de respondenten dat Hans recht heeft op een vergoeding van minimaal de helft van de schade. Een gelijke verdeling van de schade onder fietser en automobilist was met 22.9% de meest frequent genomen beslissing onder onze respondenten.⁵⁷ Ook wanneer er melding wordt

⁵⁴ Hof Arnhem 20 februari 2007, ECLI:NL:GHARN:2007:BB9011, VR 2007, 137 (fietser voert geen licht, heeft voor 20% bijgedragen aan ontstaan ongeval).

⁵⁵ Rb. Midden-Nederland 9 april 2014, ECLI:NL:RBMNE:2014:1525, VR 2014/131. Onder andere omstandigheden zou dronkenschap het percentage eigen schuld overigens flinker kunnen doen stijgen. Zie bijv. Rb. Zutphen 12 november 2009, ECLI:NL:RBZUT:2009:BK4223, JA 2010/30 (alcoholconsumptie en plotseling oversteken fietser 80% bijgedragen aan ontstaan ongeval); Rb. Amsterdam 4 december 2014, ECLI:NL:RBAMS:2014:8085, VR 2015/19 (alcoholconsumptie leidt tot omkering bewijslast, Rb. neemt 50% eigen schuld aan); Rb. Utrecht 25 augustus 2010, ECLI:NL:RBUTR:2010:BN5518, VR 2011/134 (alcoholconsumptie en plotseling oversteken fietser voor 90% bijgedragen aan ontstaan ongeval); Rb. Amsterdam 19 mei 2005, ECLI:NL:GHAMS:2005:AV3607, VR 2006/23 (alcoholconsumptie, in donker lopen over niet-verlichte autoweg, schade voor 100% voor voetganger).

⁵⁶ Het ongevalsgevolg (letsel vs. zaakschade) kan binnen art. 6:101 BW als omstandigheid in het kader van de billijkheidscorrectie in het voordeel van de fietser worden gewogen. Zie HR 4 mei 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1426, NJ 2002/214, m.nt. C.J.H. Brunner (*Chan/Maalsté*); vgl. HR 10 november 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA8254, NJ 2000/718 (*Levob/Van den Bos*). Vgl. ook Rb. Gelderland 10 september 2013, ECLI:NL:RBGEL:2013:4791, VR 2014/90 (billijkheidscorrectie van 20% uitsluitend wegens ernst letsel); Rb. Amsterdam 18 januari 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BV3838, JA 2012/81 (o.m. ernst letsel meegewogen in billijkheidscorrectie van 20%).

⁵⁷ Dit antwoord valt in de categorie 41-60% in de tabel.

gemaakt van een beschadigde auto als gevolg van het ongeval, neigen de meeste respondenten (in dit geval 14%) naar een 50-50 verdeling van de schade onder fietser en automobilist. Het valt hier bovendien op dat de meningen sterk verdeeld zijn, al slaat de grootte van de schadevergoeding ietwat uit in het voordeel van de automobilist. Deze resultaten bij elkaar nemend kunnen we concluderen dat Hans grotendeels als schuldig aan het ongeval wordt beschouwd maar dat men in de meeste gevallen toch neigt naar een 50-50 verdeling van de vergoeding. Deze verdeling is in kleine mate afhankelijk van het gevolg van het ongeval, namelijk of er letsel is voor de fietser dan wel schade voor de automobilist, waarbij respondenten het slachtoffer tegemoet blijken te willen komen middels een schadevergoeding.

Dan de complicatie van de versies 'een achteropkomende auto' tegenover 'een dikke Mercedes'. Als gezegd is het onderscheid juridisch irrelevant, maar misschien leidt de laatste versie tot een perceptie van vermogendheid of andere connotaties ('dat is een patser, hij zal wel te hard hebben gereden, hij heeft te veel geld, is een agressieve weggebruiker', et cetera). De antwoorden geven geen bewijs van dergelijke vooringenomenheid tegenover bestuurders van dit type auto (misschien zegt de vraag dus meer over *ons* dan over de respondenten...). De schuldverdeling is namelijk niet wezenlijk anders wanneer het een 'dikke Mercedes' betreft dan wanneer er geen melding wordt gemaakt van het automerk,⁵⁸ en ook de toekenning van schadevergoeding is niet wezenlijk anders.⁵⁹

Wie houdt de portemonnee?

Wie houdt de portemonnee?								
Als een [scholier] [bejaarde] [bejaarde met een klein pensioentje] op straat een portemonnee met € 100 vindt, mag hij dat houden.								
In hoeverre bent u het hiermee eens of oneens?								
Wat zeggen onze respondenten?								
	Gem.	SD	Volledig oneens	Grotendeels oneens	Beetje oneens	Beetje eens	Grotendeels eens	Volledig eens
Bejaarde met een klein pensioentje (n = 100)	2.54	1.67	42%	16%	11%	15%	9%	7%
Bejaarde (n = 103)	2.01	1.38	50.5%	25.2%	8.7%	7.8%	3.9%	3.9%
Scholier (n = 102)	2.25	1.46	44.1%	21.6%	11.8%	13.7%	4.9%	3.9%

Om de invloed van de rijkdom op toedelingsbeslissingen nog wat verder te toetsen, legden we ook een korte stelling voor die geen aansprakelijkheidsvraag betrof maar een zuivere vraag naar toedeling van vermogenswaarde. Maakt het uit voor toedelen van gevonden geld of de vinder een scholier is, een bejaarde of een bejaarde met een klein pensioentje? Door de respondenten een van de drie varianten van de stelling voor te leggen, konden we de antwoorden vergelijken. Het merendeel is het oneens met de stelling dat iemand überhaupt

⁵⁸ $F(1, 206) = .75, p = .387$.

⁵⁹ $F(1, 191) = .30, p = .584$. Wel duidt de variantieanalyse op een klein verschil tussen de varianten betreffende de schadevergoeding aan de automobilist vanwege een beschadigde auto na het ongeval. Men lijkt minder schadevergoeding toe te wijzen aan een eigenaar van een dikke Mercedes dan aan een 'gewone' automobilist, $F(1, 199) = 3.51, p = .063$, al is dit verschil slechts marginaal significant.

een gevonden portemonnee met geld mag houden (*gem.* = 2.54 resp. *gem.* = 2.01 resp. *gem.* = 2.25). Er bleken echter kleine doch significante verschillen tussen de drie varianten te bestaan.⁶⁰ Met name de bejaarde met een klein pensioentje krijgt significant meer sympathie dan de scholier en **[118]** de ‘gewone bejaarde’.⁶¹ Ook in andere casus vinden we aanwijzingen dat de welvaart van een van beide partijen relevant kan zijn bij schadeverdeling. Zo zagen we in de casus ‘Pakketbezorger vs. opdrachtgever’ dat in een geval waarin de verantwoordelijkheid voor de schade niet evident is, het uitdrukkelijk benoemen van de relatieve welvaart van de aangesprokene voor sommigen een rol kan spelen in de toedeling.

Het oude omaatje

Het oude omaatje								
Als een kunstexpert bij een [klant] [oud omaatje] een schilderij ziet waarvan hij weet dat het ruim € 400.000 waard is, en [het omaatje] [de klant] vraagt er € 500 voor, dan is de expert niet verplicht om [het omaatje] [de klant] te vertellen van de echte waarde. De expert mag het dan dus gerust kopen voor € 500.								
In hoeverre bent u het hiermee eens of oneens?								
Wat zeggen onze respondenten?								
	<i>Gem.</i>	<i>SD</i>	<i>Volledig oneens</i>	<i>Grotendeels oneens</i>	<i>Beetje oneens</i>	<i>Beetje eens</i>	<i>Grotendeels eens</i>	<i>Volledig eens</i>
Oud omaatje (<i>n</i> = 149)	2.37	1.56	39.6%	27.5%	9.4%	8.7%	9.4%	5.4%
Klant (<i>n</i> = 148)	2.70	1.68	29.7%	31.1%	9.5%	7.4%	13.5%	8.8%

In paragraaf 5.2 bespraken we ‘De gevaarlijke game’. Daar rapporteerden we dat de toewijzing van schadevergoeding aan het slachtoffer significant hoger lag wanneer het een 11-jarig kind betrof dan wanneer het om een volwassen slachtoffer ging. De context van de *jonge* leeftijd van de gekwetste is kennelijk van belang voor de respondenten. Zou *hoge* leeftijd ook verschil maken? We onderzochten die vraag met de casus ‘Het oude omaatje’. Iemand verkoopt een schilderij aan een ervaren koper die superieure informatie over de waarde heeft. Een geval van verkopersdwaling dus. De stelling die ter beoordeling werd voorgelegd, is dat de koper niet verplicht is om de werkelijke waarde te onthullen en dus gewoon mag kopen voor € 500. Hoewel naar geldend recht de leus veelal is dat ‘verkopersdwaling voor rekening van de dwalende blijft’,⁶² zal dat niet altijd zo zijn. Als de koper als expert weet van het enorme prijsverschil en de dwaling kenbaar is, kan op de koper een mededelingsplicht rusten (art. 6:228 lid 1 aanhef en onder b BW). Het feit dat de verkoper op hoge leeftijd is, lijkt juridisch niet relevant (laat staan het feit dat ze oma is),

⁶⁰ Welch’s $F(2, 199) = 3.04, p = .050$.

⁶¹ Hoewel er tussen de scholier en de bejaarde geen significant verschil werd gevonden (dit bleek uit post-hoc meervoudige vergelijkingentoetsen, $F(1, 203) = 1.53, p = .217$), en ook niet tussen de scholier en de armlastige bejaarde (Welch’s $F(1, 195) = 1.66, p = .199$), was er wél verschil tussen de bejaarde en de *armlastige* bejaarde (Welch’s $F(1, 191) = 6.07, p = .014, d = -0.35$). Omdat de assumptie van gelijke varianties in de populatie geschonden was, rapporteren wij twee keer de Welch’s F -ratio om hiervoor te corrigeren.

⁶² Licht gebaseerd op HR 19 juni 1959, NJ 1960/59 (*Kantharos van Stevensweert*).

maar als de leeftijd in concreto aantoonbaar bijzondere kwetsbaarheid met zich brengt, kan dat anders zijn.⁶³

Hebben respondenten de neiging om het oude omaatje meer bescherming te bieden dan ‘de klant’? Onze analyse toont dat er een marginaal significant verschil bestaat tussen de varianten in die zin dat men het in sterkere mate oneens is met de stelling dat de kunstexpert het oude omaatje mag afzetten.⁶⁴ Belangrijker misschien nog wel is dat de meerderheid het in beide versies onaanvaardbaar vindt dat de expert niets zegt over de werkelijke waarde. Voor die respondenten kunnen we dus spreken van een evidente ‘hoedplicht’.

5.4. Wat doet informatie over gevolgen van de beslissing?

Weer het tuinpad af...

Van het tuinpad de weg op				
[Een jong kind] [Een persoon] fietst plotseling vanuit een tuinpad de straat op. De naderende automobilist kon dit vanwege geparkeerde auto's niet zien aankomen. Een botsing is het gevolg. De automobilist valt menselijkerwijs niets te verwijten. De gevolgen voor [het kind] [de fietser] zijn ernstig: een leven lang blijvend gehandicapt, met alle kosten van dien. [De ouders van het kind spreken (namens het kind)] [De fietser spreekt] de automobilist aan. Als rechter moet u beslissen over de zaak. Bedenk dat de vergoeding die u aan de fietser toewijst, betaald zal worden door de verzekeraar van de automobilist. [Dat betekent dus dat de vergoeding doorberekend zal worden in de premie van alle autorijders bij die verzekeraar.]				
<i>U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de schade die de fietser kan verhalen op de automobilist. Bij 100 (procent) krijgt de fietser alles vergoed, bij 0 (procent) niets. Ik wijs . . . procent (van de gevraagde schadevergoeding) toe aan de fietser.</i>				
Wat zeggen onze respondenten?				
	Geen informatie over premie (n = 307)		Wel informatie over premie n = 295)	
	Een jong kind (n = 151)	Een persoon (n = 156)	Een jong kind (n = 145)	Een persoon (n = 150)
<i>Gem.</i>	54.8	35.7	43.4	30.1
<i>SD</i>	34.2	31.9	34.9	32.1
0-20	23.2%	38.5%	35.2%	51.3%
21-40	10.6%	22.4%	14.5%	13.4%
41-60	24.5%	19.2%	19.3%	16.6%
61-80	14.5%	8.4%	13.1%	9.4%
81-100	27.2%	11.5%	17.9%	9.3%

[119] Eerder zagen we al dat informatie over de mogelijkheid van afwenteling op een aansprakelijkheidsverzekering (in de casus van de scootrijder) geen merkbaar gevolg heeft op de toedeling van verantwoordelijkheid. De casus wijst kennelijk al zo evident in één richting, dat de informatie die in diezelfde richting wijst geen effect meer toevoegt. Als een casus niet eenduidig verantwoordelijkheid aan een van de partijen toeschrijft, kan de invloed over de gevolgen van de beslissing wellicht duidelijker naar voren komen. In de casus ‘Van

⁶³ De casus kan dan zelfs neigen richting misbruik van omstandigheden (art. 3:44 lid 1 jo lid 4 BW).

⁶⁴ Een variantieanalyse toonde aan dat er een marginaal significant verschil bestaat tussen de varianten, $F(1, 295) = 3.14$, $p = .077$.

het tuinpad de weg op' was dat element opgenomen. In die casus gaat het, zoals beschreven in § 4.2, om de fietser die plotseling van het tuinpad de straat op fietst. We hanteerden naast de variatie in leeftijd van de fietser ook een variatie waarin extra informatie werd gegeven over 'spreiding' van de schade via de WAM-verzekeraar van de automobilist. Bij de helft van de respondenten werd de tekst "Dat betekent dus dat de vergoeding doorberekend zal worden in de premie van alle autorijders bij die verzekering' toegevoegd, zodat zij op het verzekeringsargument uitgelegd kregen.

Zijn burgers gevoelig voor het spreidingsargument in een geval als dit, waarin de verantwoordelijkheid niet heel duidelijk bij de automobilist ligt? Zoals eerder gezegd, bestaat er een significant effect van de leeftijd van het slachtoffer op de hoogte van de schadevergoeding aan dit slachtoffer.⁶⁵ De resultaten geven bovendien aan dat burgers gevoelig zijn voor het spreidingsargument in deze casus. Er werd minder schadevergoeding toegewezen wanneer de respondenten bewust werden gemaakt van het feit dat de vergoeding doorberekend wordt in de premie van alle autorijders dan wanneer deze informatie niet werd vermeld.⁶⁶ En heeft het spreidingsargument meer invloed ten aanzien van een jonge fietser dan ten aanzien van een fietser zonder leeftijd? Het antwoord hierop luidt ontkennend.⁶⁷

Een kostbaar precedent

Een kostbaar precedent													
Een huurder van een woning heeft last van gebreken aan zijn woning. Er is een raampje dat niet goed sluit en een deurslot dat niet goed werkt. De gebreken zijn duidelijk vervelend maar niet zo erg dat de huurder niet zou kunnen wonen in de woning. U moet als rechter beslissen over de vraag of de huurder een deel van de maandelijkse huursom mag houden omdat het huis gebreken heeft. [<u>Het lijkt misschien een onbelangrijke zaak, maar toch staat er veel op het spel. Als huurders een deel van de huur mogen inhouden bij gebreken, leidt dat namelijk tot veel meer rechtszaken. Dat betekent bijvoorbeeld hogere kosten voor de overheid (meer rechters enz.)</u>]													
U mag elk getal tussen 0 en 100 kiezen van de huursom die de huurder moet betalen. Bij 100 (procent) moet de huurder dus alles betalen, en bij 0 (procent) hoeft hij niets te betalen.													
De huurder moet . . . procent betalen.													
Wat zeggen onze respondenten?													
Variant: Niet-geïnformeerde beslisser (n = 106)							Variant: Geïnformeerde beslisser (n = 101)						
Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100	Gem.	SD	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100
55.5	37.5	31.1%	8.5%	7.6%	18.8%	34.0%	55.2	36.9	25.7%	12.9%	12.9%	15.8%	32.7%

We onderzochten de vraag naar de invloed van het geven van informatie over de gevolgen van de beslissing op die beslissing zelf met nog een andere casus. In de casus 'Kostbaar precedent' gaat het over de schadeverdeling bij een relatief geringe tekortkoming van de verhuurder bij een woning. Rechtvaardigt die relatief kleine tekortkoming een reductie van de huursom? De casus was er in twee versies: de 'niet-geïnformeerde beslisser' en de

⁶⁵ We voerden ditmaal een tweewegs-variantieanalyse uit; $F(1, 598) = 35.43, p < .001$.

⁶⁶ $F(1, 598) = 9.73, p = .002, d = -0.25$.

⁶⁷ De invloed van het spreidingsargument lijkt ietwat kleiner in de variant met het jonge kind, maar het interactie-effect tussen de leeftijd van het slachtoffer en de informatieverstopping over de premie bleek niet significant, $F(1, 598) = 1.16, p = .281$.

‘geïnformeerde beslisser’. Alleen die laatste kreeg namelijk te lezen dat het effect van toewijzing van de vordering van de huurder tot gevolg zou kunnen hebben dat er veel meer rechtszaken over dit soort geschillen gevoerd zouden gaan worden, met als gevolg bijvoorbeeld hogere kosten voor de overheid.

Had dit enig effect op het oordeel van de respondenten? Op het oog zijn de verschillen tussen de varianten minimaal. We vonden geen effect van informatieverstrekking over de gevolgen op het oordeel van respondenten.⁶⁸ Het valt bovendien op dat de meningen sterk verdeeld zijn. Hoewel er een groot aantal respondenten is dat oordeelt dat de huurder haast alles moet betalen en er tegelijkertijd veel respondenten zijn die oordelen dat de huurder haast niets hoeft te betalen, neigen de meeste respondenten in hun oordeel naar een betaling van 50% van de huursom.

[120]

6. Bespreking en afsluiting

Burgerlijke rechters moeten beslissingen nemen, ook al weten ze niet altijd goed of zij daarbij aansluiten op wat ‘gewone’ burgers denken, doen en beslissen. Die aansluiting wordt vaak verondersteld, maar niet getoetst. Dit onderzoek voorziet in een verkennende stap in de richting van die toetsing. Het levert daarmee kennis op over ‘de in Nederland levende rechtsovertuigingen’ en kan ons misschien ook iets over de vermeende kloof tussen rechter en burger zeggen. In deze slotparagraaf brengen we kort een aantal algemene lijnen in kaart en staan we ten slotte stil bij een aantal beperkingen van ons onderzoek.

Een eerste algemene lijn betreft de uitgesproken opvattingen die we bij sommige casus tegenkwamen. In een aantal casus kiezen onze respondenten naar het lijkt een eenvoudige opvatting over eigen verantwoordelijkheid, in lijn met ‘schuld en boete’- of met een ‘eigen schuld, dikke bult’-denken. Een verhuurder die kleinigheden niet repareert, heeft geen recht op de volledige huursom, zo lijkt te volgen uit ‘Een kostbaar precedent’. Weliswaar zijn de respondenten verdeeld over de exacte omvang van de reductie, maar bij elkaar genomen menen zij wel in meerderheid dat gebrekkig onderhoud door de verhuurder moet leiden tot een (flinke) reductie van de huursom. De casus ‘Het oude omaatje’ ten slotte laat zien, voor ons gevoel in lijn met ‘schuld en boete’, dat de respondenten in meerderheid oordelen dat een expert zijn kennis moet delen met een leek, of althans dat deze niet financieel mag profiteren van de onwetendheid van de wederpartij (oud of niet).

Soms komen de opvattingen van onze respondenten over ‘schuld en boete’ en ‘eigen schuld, dikke bult’ goed overeen met hoe rechters de zaak zouden aanpakken. De inbreker die van de gebrekkige trap stort, krijgt helemaal niets. De respondenten zijn hier vrijwel unaniem. Dit zou een ondersteuning kunnen zijn voor de (schaarse) rechtspraak op dit punt, die neigt richting verval van aansprakelijkheid. Toch zijn de opvattingen van onze respondenten niet altijd in lijn met het geldende recht. De meerderheid is bijvoorbeeld van oordeel dat de onvoorzichtige werknemer (vrijwel) niets vergoed behoort te krijgen en dat de automobilist die te veel vertrouwt op zijn GPS-navigatie ook vrijwel niets vergoed behoort te krijgen. In werkelijkheid is de werknemer vermoedelijk verzekerd van volledige schadevergoeding en is

---

⁶⁸ $F(1,205) = .002, p = .968$.

ook zeker niet uitgesloten dat de fabrikant van het navigatiesysteem de schade (deels) moet vergoeden.

Een tweede lijn is die van de verdelende rechtvaardigheid. Opvattingen over wat wel en niet in overeenstemming is met die verdelende rechtvaardigheid, komen in een klein aantal gevallen naar voren, soms in combinatie met empathie voor bepaalde groepen personen. De casus ‘Van het tuinpad de weg op’ geeft bijvoorbeeld sterke aanwijzingen voor ondersteuning van het idee dat kinderen in het verkeer extra bescherming verdienen. Dat is in lijn met de rechtspraak van de Hoge Raad. Op andere plaatsen vinden we ook voorzichtige aanwijzingen dat verdelende rechtvaardigheid van belang is voor onze respondenten. In ‘Wie houdt de portemonnee?’ zien we een lichte sympathie voor de bejaarde met het kleine pensioen. Ook is sprake van een lichte sympathie voor de 11-jarige gamer die met zijn smartphone de weg op loopt, in vergelijking met de 34-jarige gamer. We zien ook dat de hoedanigheid van partijen in onderling verband beschouwd een rol kan spelen bij de verdeling en toedeling van risico en schade. Zo wordt een landelijke keten met een grote jaaromzet en winst door een aantal respondenten kennelijk **[121]** meer in staat geacht om de financiële klap van overmacht op te vangen dan de plaatselijke bakker. Daar staat tegenover dat in alle versies van deze casus zo’n 44% van de respondenten meent dat de pakketbezorger (vrijwel) niets behoort te krijgen. Deze aanzienlijke groep is kennelijk van oordeel dat de pakketbezorger zichzelf moet zien te beschermen tegen dit risico.

Een laatste lijn is dat informatie geven over de gevolgen van de keuzes die voorliggen soms wel effect heeft en soms niet. In ‘Van het tuinpad de weg op’ is informatie over de doorberekening van bescherming van fietsers in die zin effectief dat ze leiden tot heroverweging van die bescherming. In het geval van de gevolgen van rechtspraak die huurders beschermt in ‘Een kostbaar precedent’ is dat effect echter afwezig.⁶⁹ Dit lijkt ons een gebied waar nader onderzoek zinvol kan zijn; wat kenmerkt gevallen waarin extra informatie wel of niet relevantie heeft voor oordeelsvorming?

Ten slotte willen we nog aandacht vestigen op enkele beperkingen van onze studie. Allereerst een evidente beperking: onze casus waren gestileerd en veel minder informatief en genuanceerd dan ‘echte’ dossiers waar rechters over oordelen. De gekozen methode leidt er bovendien toe dat we alleen oordelen hebben gevraagd aan onze respondenten en dus geen inzicht hebben in de motiveringen en motieven voor hun oordelen. Ook geldt dat onze respondenten in de regel het antwoord geven dat ze binnenvalt, niet het antwoord waar ze lang op kauwen en over delibereren (ook al vroegen we onze respondenten uitdrukkelijk om ‘als een rechter’ te oordelen). Een beperking is voorts dat we geen verfijning hebben toegepast op de data door bijvoorbeeld een aantal respondenten in een interview om nadere uitleg te vragen.

Daar staat tegenover dat de waarde van het onderzoek vooral in de aantallen respondenten en de representativiteit van hun antwoorden moet worden gevonden; wij rapporteren dus in de breedte over de rechtsovertuigingen van velen, niet in de diepte over de

---

⁶⁹ Misschien niet toevallig zijn de kosten die we bij die casus noemden, kosten die door de overheid gedragen zouden moeten worden, terwijl de kostenverhoging bij de bescherming van fietsers ten koste van autobezitters zou gaan. Een alternatieve verklaring is natuurlijk dat toegang tot de rechter niet door kostenoverwegingen beperkt zou moeten worden ten nadele van huurders.

rechtsovertuigingen van weinigen. Onze methode kan bijvoorbeeld goed laten zien of een bepaalde problematiek mensen verdeeld houdt of juist eenvoudigweg één kant op wijst. Rogmans stelde als voorwaarde voor nuttig opinieonderzoek naar verkeersopvattingen dat het aantal mensen dat geen mening heeft niet te groot mag zijn en dat de meningen niet te zeer verdeeld mogen zijn.⁷⁰ Zouden we die eerste voorwaarde volgen, dan zouden de uitkomsten in de casus 'Van het tuinpad de weg op', 'Pakketbezorger vs. opdrachtgever' en 'dikke Mercedes' misschien minder bruikbaar zijn, aangezien pakweg 20 à 25 % van de respondenten daar de middenpositie kiest. Echter, die middenpositie duidt er niet op dat de betreffende respondenten geen mening hebben maar dat zij het risico wensen te verdelen over de twee betrokken partijen. Ook overigens zouden wij de aanwezigheid van een grote kleurloze massa die 'ergens in het midden uitkomt', waardevol vinden. Dat geldt ook voor de tweede voorwaarde van Rogmans. Grote tegenstellingen tussen respondenten – zoals toch deels werd gevonden bij de casus 'Gokverslaafde en casino' en 'Een kostbaar precedent' – kunnen misschien niet een commune opinie over levende rechtsovertuigingen opleveren, maar kunnen wel onze rechters inscherpen dat de keuzes die zij maken en de motivering die zij daarbij geven, gericht moeten zijn op het overtuigen en misschien zelfs wel op verzoening van tegenstellingen. Polarisatie kan trouwens ook juist een tussenoplossing, als die beschikbaar is, beter verdedigbaar maken. Om deze redenen denken wij dat het type onderzoek dat we in deze bijdrage hebben laten zien, een eerste voorzichtige bijdrage kan leveren aan de empirische bestudering van de onder burgers levende rechtsovertuigingen met betrekking tot toedeling en verdeling van verantwoordelijkheid en schade. Die kennis kan vervolgens van nut zijn bij het verder vormgeven van ons burgerlijk recht.

---

⁷⁰ Rogmans 2007, p. 34.

Appendix

[122-123]

Tabel A1: Beschrijving van de data

	Vragenlijst 1					Vragenlijst 2				
	M		V		N = 602	M		V		N = 417
	n	%	n	%	Totaal	n	%	n	%	Totaal
Leeftijd										
18-25	26	4.3%	16	2.7%	42	9	2.2%	10	2.4%	19
26-35	51	8.5%	45	7.5%	96	36	8.6%	44	10.6%	80
36-45	48	8.0%	42	7.0%	90	29	7.0%	32	7.7%	61
46-55	55	9.1%	62	10.3%	117	38	9.1%	40	9.6%	78
56-65	64	10.6%	93	15.4%	157	54	12.9%	46	11.0%	100
66-75	54	9.0%	38	6.3%	92	39	9.4%	33	7.9%	72
76-85	3	0.5%	5	0.8%	8	3	0.7%	4	1.0%	7
Hoogste opleidingsniveau	n	%	n	%	Totaal	n	%	n	%	Totaal
Basisschool	0	0.0%	2	0.3%	2	2	0.5%	3	0.7%	5
LBO/VMBO-kader/VMBO-basisberoeps	2	0.3%	47	7.8%	49	15	3.6%	19	4.6%	34
MAVO/VMBO-theoretisch/VMBO-gemengd	6	1.0%	107	17.8%	113	25	6.0%	41	9.8%	66
HAVO	26	4.3%	29	4.8%	55	19	4.6%	19	4.6%	38
VWO	15	2.5%	4	0.7%	19	7	1.7%	10	2.4%	17
MBO	100	16.6%	72	12.0%	172	72	17.3%	55	13.2%	127
HBO	102	16.9%	32	5.3%	124	49	11.8%	40	9.6%	89
WO	50	8.3%	8	1.3%	58	19	4.6%	22	5.3%	41
Ik ben..	n	%	n	%	Totaal	n	%	n	%	Totaal
Werknemer	158	26.2%	130	21.6%	288	104	24.9%	102	24.5%	206
Eigen Baas	24	4.0%	17	2.8%	41	17	4.1%	18	4.3%	35
Gepensioneerd	69	11.5%	48	8.0%	117	47	11.3%	36	8.6%	83
Arbeidsongeschikt	22	3.7%	39	6.5%	61	21	5.0%	18	4.3%	39
Vrijwillig zonder werk	13	2.2%	32	5.3%	45	4	1.0%	15	3.6%	19
Onvrijwillig zonder werk	15	2.5%	35	5.8%	50	15	3.6%	20	4.8%	35
Maandelijks gezinsinkomen (netto)	n	%	n	%	Totaal	n	%	n	%	Totaal
1150 Euro of minder	35	5.8%	64	10.6%	99	23	5.5%	40	9.6%	63
1151-1800 Euro	45	7.5%	77	12.8%	122	47	11.3%	42	10.1%	89
1801-2600 Euro	79	13.1%	50	8.3%	129	50	12.0%	39	9.4%	89
Meer dan 2600 Euro	83	13.8%	34	5.6%	117	50	12.0%	34	8.2%	84
Dat zeg ik liever niet	59	9.8%	76	12.6%	135	38	9.1%	54	12.9%	92
Gelovig?	n	%	n	%	Totaal	n	%	n	%	Totaal
Nee, in het geheel niet	124	20.6%	103	17.1%	227	77	18.5%	68	16.3%	145
Niet echt	54	9.0%	64	10.6%	118	40	9.6%	41	9.8%	81
Neutraal	30	5.0%	31	5.1%	61	31	7.4%	27	6.5%	58
Een beetje	48	8.0%	59	9.8%	107	31	7.4%	37	8.9%	68
Jazeker	45	7.5%	44	7.3%	89	29	7.0%	36	8.6%	65
Politieke Voorkeur	n	%	n	%	Totaal	n	%	n	%	Totaal
Links	75	12.5%	67	11.1%	142	47	11.3%	44	10.6%	91
Midden	109	18.1%	83	13.8%	192	65	15.6%	72	17.3%	137
Rechts	63	10.5%	38	6.3%	101	51	12.2%	37	8.9%	88
Weet niet/geen voorkeur	54	9.0%	113	18.8%	167	45	10.8%	56	13.4%	101
	301	50.0%	301	50.0%	602	208	49.9%	209	50.1%	417

Tabel A2: Verifiëring van de data

	Vergeleken	Leeftijd	Geslacht	Opleidingsniveau	Beroep	Netto gezinsinkomen	Mate van gelovig zijn	Politieke voorkeur	
	De twee vragenlijsten	$N = 602$ $N = 417$	$Gem. = 49.60; SD = 15.25,$ $Gem. = 49.92; SD = 15.38,$ $t(1017) = -.334, p = .739$	$\chi^2(1, N = 1019) =$ .001, $p = .970$	$\chi^2(7, N = 1019) =$ 4.838, $p = .676^1$	$\chi^2(5, N = 1019) =$ 4.475, $p = .483$	$\chi^2(4, N = 1019) =$ 0.493, $p = .974$	$\chi^2(4, N = 1019) =$ 4.007, $p = .405$	$\chi^2(3, N = 1019) =$ 4.052, $p = .256$
Vragenlijst 1 ($N = 602$)	Casus – jong kind van tuinpad de weg op	$n = 151$ $n = 145$	$Gem. = 50.15; SD = 15.62,$ $Gem. = 48.20; SD = 15.45,$ $t(294) = 1.081, p = .281$	$\chi^2(1, n = 296) =$ 1.998, $p = .158$	$\chi^2(7, n = 296) =$ 2.011, $p = .959^1$	$\chi^2(5, n = 296) =$ 3.449, $p = .631$	$\chi^2(4, n = 296) =$ 2.778, $p = .596$	$\chi^2(4, n = 296) =$ 3.130, $p = .536$	$\chi^2(3, n = 296) =$ 13.553, $p = .004^2$
	Casus – fietser van tuinpad de weg op	$n = 156$ $n = 150$	$Gem. = 49.40; SD = 14.95,$ $Gem. = 50.60; SD = 15.04,$ $t(304) = -.701, p = .484$	$\chi^2(1, n = 306) =$ .017, $p = .896$	$\chi^2(7, n = 306) =$ 8.971, $p = .255^1$	$\chi^2(5, n = 306) =$ 6.502, $p = .260$	$\chi^2(4, n = 306) =$ 3.083, $p = .544$	$\chi^2(4, n = 306) =$ .771, $p = .942$	$\chi^2(3, n = 306) =$ 4.452, $p = .217$
	Casus – Mercedes (schuldverdeling)	$n = 105$ $n = 103$	$Gem. = 49.71; SD = 15.56,$ $Gem. = 50.94; SD = 15.94,$ $t(206) = -.562, p = .575$	$\chi^2(1, n = 208) =$ .471, $p = .492$	$\chi^2(7, n = 208) =$ 10.125, $p = .155^1$	$\chi^2(5, n = 208) =$ 3.626, $p = .604^1$	$\chi^2(4, n = 208) =$ 12.728, $p = .013^2$	$\chi^2(4, n = 208) =$ 4.117, $p = .390$	$\chi^2(3, n = 208) =$ 1.781, $p = .619$
	Casus – Mercedes (letsel fietser)	$n = 100$ $n = 101$	$Gem. = 47.86; SD = 15.14,$ $Gem. = 50.75; SD = 15.13,$ $t(199) = -1.354, p = .177$	$\chi^2(1, n = 201) =$ .043, $p = .835$	$\chi^2(7, n = 201) =$ 8.265, $p = .292^1$	$\chi^2(5, n = 201) =$ 6.949, $p = .224^1$	$\chi^2(4, n = 201) =$ 4.154, $p = .386$	$\chi^2(4, n = 201) =$ 9.786, $p = .044^2$	$\chi^2(3, n = 201) =$ 4.777, $p = .189$
	Casus – Mercedes (schade aan auto)	$n = 96$ $n = 97$	$Gem. = 47.64; SD = 15.35,$ $Gem. = 50.57; SD = 14.29,$ $t(191) = -1.378, p = .170$	$\chi^2(1, n = 193) =$ .047, $p = .829$	$\chi^2(7, n = 193) =$ 6.246, $p = .395^1$	$\chi^2(5, n = 193) =$ 8.461, $p = .130^1$	$\chi^2(4, n = 193) =$ 3.672, $p = .452$	$\chi^2(4, n = 193) =$ 2.501, $p = .644$	$\chi^2(3, n = 193) =$ 2.514, $p = .473$
	Casus – wie vindt de portemonnee?	$n = 100$ $n = 103$ $n = 102$	$Gem. = 48.50; SD = 15.22,$ $Gem. = 49.68; SD = 14.76,$ $Gem. = 49.99; SD = 15.59,$ $F(2, 302) = .270, p = .764$	$\chi^2(2, n = 305) =$ .784, $p = .676$	$\chi^2(14, n = 305) =$ 16.247, $p = .267^1$	$\chi^2(10, n = 305) =$ 14.383, $p = .160^1$	$\chi^2(8, n = 305) =$ 8.007, $p = .433$	$\chi^2(8, n = 305) =$ 8.479, $p = .388$	$\chi^2(6, n = 305) =$ 5.210, $p = .517$
	Casus – het oude omaatje	$n = 149$ $n = 148$	$Gem. = 48.74; SD = 15.41,$ $Gem. = 50.88; SD = 15.31,$ $t(295) = -1.201, p = .231$	$\chi^2(1, n = 297) =$ .272, $p = .602$	$\chi^2(7, n = 297) =$ 7.532, $p = .363^1$	$\chi^2(5, n = 297) =$ 2.643, $p = .755$	$\chi^2(4, n = 297) =$ 1.085, $p = .897$	$\chi^2(4, n = 297) =$ 2.070, $p = .723$	$\chi^2(3, n = 297) =$ 5.932, $p = .115$
Vragenlijst 2 ($N = 417$)	Casus – een loodgieter is geen inbreker	$n = 209$ $n = 208$	$Gem. = 50.45; SD = 15.30,$ $Gem. = 49.40; SD = 15.48,$ $t(415) = .694, p = .488$	$\chi^2(1, N = 417) =$ .194, $p = .659$	$\chi^2(7, N = 417) =$ 6.580, $p = .483^1$	$\chi^2(5, N = 417) =$ 1.779, $p = .878^1$	$\chi^2(4, N = 417) =$ 4.474, $p = .346$	$\chi^2(4, N = 417) =$ .954, $p = .917$	$\chi^2(3, N = 417) =$ 4.075, $p = .254$
	Casus – twee jongens op een scooter	$n = 102$ $n = 111$ $n = 105$ $n = 99$	$Gem. = 50.09; SD = 15.44,$ $Gem. = 49.70; SD = 15.88,$ $Gem. = 49.55; SD = 15.50,$ $Gem. = 50.39; SD = 14.83,$ $F(3, 413) = .062, p = .980$	$\chi^2(3, N = 417) =$ 2.910, $p = .406$	$\chi^2(21, N = 417) =$ 27.151, $p = .134^1$	$\chi^2(15, N = 417) =$ 12.904, $p = .608^1$	$\chi^2(12, N = 417) =$ 20.933, $p = .051^1$	$\chi^2(12, N = 417) =$ 11.356, $p = .502$	$\chi^2(9, N = 417) =$ 5.242, $p = .816$
	Casus – pakketbezorger – opdrachtgever	$n = 140$ $n = 137$ $n = 140$	$Gem. = 50.54; SD = 14.92,$ $Gem. = 50.01; SD = 15.47,$ $Gem. = 49.22; SD = 15.83,$ $F(2, 414) = .258, p = .773$	$\chi^2(2, N = 417) =$ 2.062, $p = .357$	$\chi^2(14, N = 417) =$ 9.335, $p = .812^1$	$\chi^2(10, N = 417) =$ 7.912, $p = .644^1$	$\chi^2(8, N = 417) =$ 9.629, $p = .294^1$	$\chi^2(8, N = 417) =$ 4.774, $p = .791$	$\chi^2(6, N = 417) =$ 5.384, $p = .500$
	Casus – de gevaarlijke game	$n = 205$ $n = 212$	$Gem. = 50.37; SD = 15.22,$ $Gem. = 49.49; SD = 15.55,$ $t(415) = .584, p = .231$	$\chi^2(1, N = 417) =$ .002, $p = .960$	$\chi^2(7, N = 417) =$ 1.138, $p = .996^1$	$\chi^2(5, N = 417) =$ 4.799, $p = .455^1$	$\chi^2(4, N = 417) =$ 3.500, $p = .478$	$\chi^2(4, N = 417) =$ 2.042, $p = .728$	$\chi^2(3, N = 417) =$ 1.050, $p = .789$
	Casus – kostbaar precedent	$n = 106$ $n = 101$	$Gem. = 49.20; SD = 15.31,$ $Gem. = 50.57; SD = 16.49,$ $t(205) = -.623, p = .534$	$\chi^2(1, n = 207) =$ .052, $p = .820$	$\chi^2(7, n = 207) =$ 9.484, $p = .223^1$	$\chi^2(5, n = 207) =$ 3.380, $p = .651^1$	$\chi^2(4, n = 207) =$ 4.880, $p = .344$	$\chi^2(4, n = 207) =$ 4.267, $p = .371$	$\chi^2(3, n = 207) =$ 1.602, $p = .659$

¹ Met behulp van de Monte Carlo methode, CI = 99%, aantal bootstrap-steekproeven = 10.000. ² Alhoewel deze chi-kwadraattoets voor deze vraag als geheel significant is, laat een nadere analyse op het niveau van de specifieke antwoordcategorie zien dat er geen significante verschillen zijn tussen de groepen. NB Voor het drietal casus zonder experimentele condities (onvoorzichtige werknemer, gokverslaafde/zorgplicht casino, defect navigatiesysteem) zijn onderhavige analyses niet uitgevoerd.